UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
FAKULTA MATEMATIKY, FYZIKY A INFORMATIKY

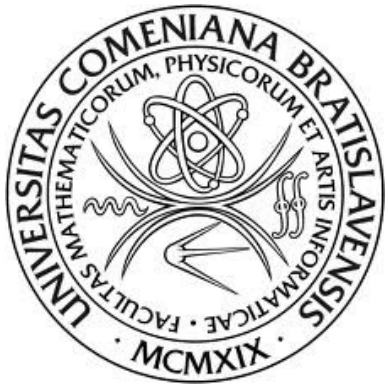

INKLUZÍVNY RAST

Diplomová práca

2014 Bc. Miroslav Danček

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
FAKULTA MATEMATIKY, FYZIKY A INFORMATIKY

INKLUZÍVNY RAST

Diplomová práca

Študijný program: ekonomická a finančná matematika (Jednoodborové štúdium, magisterský II. st., denná forma)
Študijný odbor: 1114 aplikovaná matematika
Školiace pracovisko: Katedra aplikovanej matematiky a štatistiky
Školiteľ: RNDr. Viliam Páleník, PhD., h. doc.

Bratislava 2014 Bc. Miroslav Danček

Univerzita Komenského v Bratislave
Fakulta matematiky, fyziky a informatiky

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Bc. Miroslav Danček
Študijný program: ekonomická a finančná matematika (Jednoodborové štúdium, magisterský II. st., denná forma)
Študijný odbor: 9.1.9. aplikovaná matematika
Typ záverečnej práce: diplomová
Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov: Inkluzívny rast

Cieľ: Modelovanie možných scenárov uplatnenia inkluzívneho rastu stratégie EUROPA 2020 v podmienkach Slovenska

Vedúci: doc. RNDr. Viliam Páleník, PhD.
Katedra: FMFI.KAMŠ - Katedra aplikovanej matematiky a štatistiky
Vedúci katedry: prof. RNDr. Daniel Ševčovič, CSc.

Dátum zadania: 25.01.2013

Dátum schválenia: 04.02.2013

prof. RNDr. Daniel Ševčovič, CSc.
garant študijného programu

.....
študent

.....
vedúci práce

Čestné prehlásenie:

Čestne vyhlasujem, že som predkladanú prácu napísal samostatne, len s použitím uvedenej literatúry.

V Bratislave 28.4.2014 .....

Abstrakt

DANČEK, Miroslav: Inkluzívny rast [Diplomová práca]. Univerzita Komenského v Bratislave. Fakulta matematiky fyziky a informatiky, Katedra aplikovanej matematiky a štatistiky. Vedúci diplomovej práce: RNDr. Viliam Páleník, PhD. h. doc., Bratislava, 2014, 69 s.

Cieľom práce je problematika dlhodobej nezamestnanosti, ktorá predstavuje jeden z hlavných bodov v odporúčania Európskej komisie, na ktoré sa má zamerať ekonomika SR. V úvodnej časti práce sa zaoberáme myšlienkou Stratégie Európa 2020, ktorá poukazuje na najproblematickejšie oblasti v rámci krajín európskej 27 a naznačuje možné metódy ich riešenia. Nasleduje problematika nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku. Podrobnejšie je charakterizovaná dlhodobá nezamestnanosť, predovšetkým jej veková a regionálna štruktúra a dopady na psychiku človeka. V tejto časti sa venujeme aj rómskej otázke a zaoberáme sa aj vplyvom rozvoja sociálnej ekonomiky v oblasti hospodárskeho rastu a zamestnanosti v krajinách EÚ. Ako riešenie dlhodobej nezamestnanosti uvádzame koncepciu inkluzívneho zamestnávania, ktorú podrobnejšie popisujeme v druhej časti práce. V poslednej časti práce modelujeme možný scenár zavedenia inkluzívneho zamestnávania na Slovensku v rokoch 2013-2020 a jeho vplyv na HDP, mieru zamestnanosti a mieru nezamestnanosti.

Kľúčové slová: sociálna ekonomika, inkluzívny trh, dlhodobá nezamestnanosť, rómska otázka

Abstract

DANČEK, Miroslav: Inclusive Growth [Master thesis]. Comenius University in Bratislava. Faculty of Mathematics, Physics and Informatics, Department of Applied Mathematics and Statistics. Thesis supervisor: RNDr. Viliam Páleník, PhD. h. doc., Bratislava, 2014, 69 p.

The aim of this work is the issue of long-term unemployment, which is one of the main points in the European Commission's recommendations to be addressed by the Slovak economy. In the introductory part deals with the idea of the Europe 2020 Strategy, which highlights the most problematic area in the 27 European countries and suggests possible methods to address them. Followed by the issue of unemployment and long term unemployment in Slovakia. Detail is characterized by long-term unemployment, particularly its age and regional structure and effects on the human psyche. In this section we also deal with Roma issues and we also influence the development of the social economy in terms of economic growth and employment in the EU. How to tackle long-term unemployment we present the concept of inclusive employment, which we describe in more detail in the second part. In the last part of the work we model the possible scenario of the introduction of inclusive employment in Slovakia in the years 2013-2020 and its impact on GDP, employment rate and unemployment rate.

Keywords: social economy, inclusive labor markets, long-term unemployment, the Roma issue

Predhovor

Téma inkluzívneho rastu je spojená so Stratégiou Európa 2020, ktorá je víziou európskeho sociálneho a trhového hospodárstva v 21. storočí a v ktorej prednosť pred sociálnou inklúziou dostáva práve inkluzívny rast. Hlavná myšlienka inkluzívneho rastu je začleňovanie nezamestnaných na inkluzívny trh. Takýmto spôsobom môžeme vytvoriť nové pracovné príležitosti pre dlhodobo nezamestnaných a dať im tak možnosť osvojiť si pracovné návyky a pracovnú morálku, ktoré im pomôžu uplatniť sa aj na otvorenom trhu práce. Zaradenie dlhodobo nezamestnaných na trh práce výrazne ovplyvní mieru nezamestnanosti na Slovensku, ktorá je v súčasnosti jedna z najvyšších v celej EÚ 27. V priebehu ôsmych rokov tak môže stúpnuť miera zamestnanosti až na 69%, čo by znamenalo splnenie záväzku SR na toto programové obdobie.

Autor primárnej myšlienky konceptu inkluzívneho trhu je RNDr. Viliam Páleník, PhD., h. doc., ktorému chcem touto cestou poďakovať nielen za ochotu, pomoc, odborné rady a podnetné pripomienky, ktoré mi pomohli pri písaní tejto práce, ale hlavne za cenné konzultácie, vďaka ktorým som získal komplexnejší pohľad na danú problematiku.

Obsah

Abstrakt 5

Abstract 6

Predhovor 7

Zoznam obrázkov, grafov, tabuliek 10

Úvod 12

1. Európa 2020, inkluzívny rast 14

1.1. Inkluzívny rast ako tretia priorita stratégie Európa 2020.....15

1.1.1.V rámci inkluzívneho rastu musí Európa konať v týchto oblastiach.....15

1.1.2. Európska platforma na boj proti chudobe 17

1.2. Odporúčania pripravené Európskou komisiou pre Slovensko 18

1.3. Sociálna ekonomika v podmienkach EÚ a Slovenska 21

1.4. Vysoká nezamestnanosť a nízka zamestnanosť 33

1.5. Rómska otázka 35

1.5.1. Straty a náklady plynúce z nezamestnanosti Rómov 36
1.5.2. Opatrenia na integráciu Rómov prijaté EÚ 39
1.5.3. Integrácia a zapájanie Rómov 41

1.6. Dlhodobá nezamestnanosť 43

1.6.1. Štruktúra dlhodobej nezamestnanosti na SR 44
1.6.2. Veková skladba dlhodobo nezamestnaných.....46

1.7. Psychologické aspekty spojené s nezamestnanosťou 47

1.7.1. Nezamestnanosť a sociálno-patologické javy 48

1.8. Nízka mobilita pracovnej sily 49

2. Inkluzívne zamestnávanie 51

2.1. Odhad vývoja ekonomiky SR 51

2.2. Zavedenia inkluzívneho trhu ako riešenie dlhodobej nezamestnanosti 53

2.1.1. Popis inkluzívneho zamestnávania 54

2.2.2. Makroekonomický dosah zavedenia inkluzívneho zamestnávania 56

3. Modelovanie 58

3.1. Modelovanie pomocou Solowovho modelu 58

Záver 67

Zoznam použitej literatúry 68

Zoznam obrázkov, tabuliek a grafov

Obrázok 1: Roztriedenie krajín pomocou divízneho zhlukovania.....31
Obrázok 2: Prehľad nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti na SR 34
Obrázok 3: Podiel dlhodobej nezamestnanosti na nezamestnanosti 34
Obrázok 4: Dlhodobá nezamestnanosť v okresoch SR 44
Obrázok 5: Dlhodobá nezamestnanosť v krajinách EÚ 52
Tabuľka 1: Maslowova hierarchia potrieb 16
Tabuľka 2: Akceptácia koncepcie sociálnej ekonomiky v krajinách EÚ 22
*Tabuľka 3:*Platené zamestnanie v sociálnej ekonomike a iné oblasti zamestnania 29
Tabuľka 4: Porovnanie vývoja plateného zamestnania v sociálnej ekonomike 30
Tabuľka 5: Model vývoja trhu práce 2000-2030 37
Tabuľka 6: Celkové zhrnutie dosiahnutých úspor 38
Tabuľka 7: Krátkodobá a dlhodobá nezamestnanosť v závislosti od dosiahnutej výšky formálneho vzdelania 45
Tabuľka 8: Prognóza vývoja slovenskej ekonomiky 2014-2020 50
Tabuľka 9: Náklady na inkluzívne zamestnávanie v priebehu jedného roka 56
Tabuľka 10: Odhad hodnôt trhu práce do roku 2020 58
*Tabuľka 11:*Hodnoty kapitálovej zásoby SR 59
Tabuľka 12: Prechod zamestnancov na otvorený trh 61
Tabuľka 13: Miera zamestnanosti a miera nezamestnanosti 64
Graf 1: Voľné pracovné miesta 21
Graf 2: Hospodársky rast a sociálna ekonomika 2004-2008 24
Graf 3: Hospodársky rast a sociálna ekonomika v období krízy 24
Graf 4: Hospodársky rast a sociálna ekonomika 2008-2012 25
Graf 5: Sociálna ekonomika a miera nezamestnanosti v období krízy.....26
Graf 6: Sociálna ekonomika a miera nezamestnanosti 2004-2008 26
Graf 7: Sociálna ekonomika a miera nezamestnanosti 2008-2012 27
Graf 8: Sociálna ekonomika a miera zamestnanosti 2004-2008 27
Graf 9: Sociálna ekonomika a miera zamestnanosti v období krízy 28
Graf 10: Sociálna ekonomika a miera zamestnanosti 2008-2012 28
Graf 11: Miera dlhodobej nezamestnanosti v skupinách 46
Graf 12: Modelovanie HDP pomocou Solowovho modelu 60
Graf 13: Porovnanie vývoja HDP 61
*Graf 14:*Medziročné tempá rastu 62

Graf 15: Rozdiel v tempách rastu 63
Graf 16: Percentuálny rozdiel HDP 63
Graf 17: Porovnanie mier nezamestnanosti 65
Graf 18: Porovnanie mier zamestnanosti 65

Úvod

Ak sa pozrieme trošku do minulosti môžeme vidieť, že nezamestnanosť na Slovensku dosiahla po roku 2010 jednu z najvyšších úrovní a nárastov v Európskej únii. Porovnávať však nezamestnanosť na Slovensku s ostatnými krajinami EÚ nie je možné, nakoľko obrovský podiel na nezamestnanosti u nás má dlhodobá nezamestnanosť. Tento trend pretrváva v slovenskej ekonomike už dlhšie obdobie a podiel dlhodobo nezamestnaných sa výrazne nemenil ani v období vysokého hospodárskeho rastu, ktoré Slovensko prežívalo v období rokov 2005-2008. Hlavným dôvodom vzniknutej situácie sú neustále problémy v oblasti aktívnej politiky trhu práce. Opatrenia prijaté v rámci stratégie Európa 2020 sa síce realizovali, ale len vo veľmi obmedzenej miere a problémy trhu práce riešili častokrát len v teoretickej rovine. Chýbala tu predovšetkým motivácia pre dlhodobo nezamestnaných sa zamestnať.[6]

Problémy s dlhodobou nezamestnanosťou sa v poslednom období čoraz viac prehlbujú. V súčasnosti je to veľmi vážna téma, ktorej je potrebné venovať veľkú pozornosť. V roku 2012 bol dokonca podiel dlhodobo nezamestnaných z celkovej miery nezamestnanosti až 67%, čo je jedna z najvyšších mier v EÚ 27. Na Slovensku v súčasnosti pripadá na jedného dlhodobo nezamestnaného len osem pracujúcich. Pre porovnanie, napríklad v Maďarsku na jedného dlhodobo nezamestnaného pripadá 18 pracujúcich a v Česku až 33.

Ešte horšia je situácia z regionálneho hľadiska, kde najvyššia miera dlhodobej nezamestnanosti je v južných okresoch stredného Slovenska a časti východného Slovenska. Najhoršia situácia je v okresoch Rimavská Sobota, Revúca a Rožňava. Šance obyvateľov v týchto okresoch uplatniť sa na trhu práce sú prakticky nulové. Celoslovensky hovoríme približne o 250 tisíc ľuďoch.

Dôsledky, ktoré plynú z nezamestnanosti a postihujú spoločnosť sú zjavné. Ide predovšetkým o poberanie sociálnych dávok, neplatenie daní a odvodov, stratu motivácie sa vzdelávať a rozvíjať. Takýto prístup v rodinách určite nemá pozitívny vplyv na deti, ktoré takto strácajú kontakt s trhom práce. [6]

V práci postupne vykresľujeme celkovú analýzu dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku. Skúmame jej vývoj, štruktúru, vekovú skladbu a regionálnu disparitu. Zameriavame sa na najproblematickejšie oblasti a ponúkame možné stratégie ich riešenia. V spojitosti s nezamestnanosťou skúmame aj vplyv rozvoja sociálnej ekonomika ako jedného z možných riešení nezamestnanosti v celoeurópskom meradle.

Hlavnou myšlienkou a cieľom je modelovanie možných scenárov uplatnenia inkluzívneho rastu stratégie Európa 2020 v podmienkach Slovenska. V druhej časti preto podrobne popisujeme myšlienku samotného konceptu inkluzívneho zamestnávania a zameriavame sa predovšetkým na jeho makroekonomický dosah. V záverečnej časti odhadujeme mieru HDP, mieru zamestnanosti a nezamestnanosti v podmienkach inkluzívneho zamestnávanie na Slovensku pre obdobie 2013-2020.

Tým, že na Slovensku nedochádza k optimálnemu využívaniu ľudských zdrojov, je naša spoločnosť ukrátená a značnú časť svojho potenciálu.

1 Európa 2020, inkluzívny rast

V súčasnosti Európa čelí obdobiu zmien, ktoré zapríčinila hospodárska kríza. Kríza vymazala roky sociálneho a hospodárskeho pokroku a odhalila štrukturálne nedostatky v európskom hospodárstve. Z celosvetového pohľadu treba klásť väčší dôraz na čerpanie prírodných zdrojov, globalizáciu a starnutie obyvateľstva, čo sa bezprostredne týka aj európskej únie. Nakoľko sú tieto problémy vážne je nutné v rámci Európy postupovať pri ich riešeniach spoločne. Preto bola vytvorená stratégia, ktorej úlohou je vytvoriť z EÚ inteligentné, udržateľné a inkluzívne hospodárstvo, v ktorom bude vysoká miera zamestnanosti, vysoká produktivita práce a vysoká sociálna súdržnosť. Stratégia Európa 2020 znamená víziu európskeho sociálneho a trhového hospodárstva v 21. storočí. [16]
Hlavnou myšlienkou stratégie Európa 2020 sú tri vzájomne sa dopĺňajúce priority :

- Inteligentný rast: snaha o vytvorenie hospodárstva, ktoré bude založené na znalostiach a inováciách.
- Udržateľný rast: predovšetkým efektívne využívanie zdrojov, ktoré prinesie ekologickejšie a konkurencieschopnejšie hospodárstvo.
- Inkluzívny rast: snaha o vytvorenie hospodárstva s vysokou mierou zamestnanosti, ktoré zabezpečí územnú a sociálnu súdržnosť.

Pre úspešné dosiahnutie stratégie 2020 boli vybraté nasledovné ciele [16]:

- Miera zamestnanosti, ktorá je u obyvateľov vo veku 20–64 rokov na úrovni 69% musí stúpnuť aspoň na 75%. Dôležité je výraznejšie zapájanie žien, starších pracovníkov a tiež začleňovanie migrantov medzi pracovnú silu.
- Investovanie do vedy a výskumu. Pozornosť sa upriamila predovšetkým na podporu investovania vedy a výskumu, či už zo súkromného alebo verejného sektora. V súčasnosti je snahou EÚ investovať do výskumu a vývoja aspoň 3% celkového HDP.
- Zníženie emisií o 20 až 30% v porovnaní s rokom 1990. Zamerať sa viac na obnoviteľné zdroje energie a zvýšiť ich celkový podiel v spotrebe energie o 20%.
- Snaha o zníženie miery predčasného ukončenia školskej dochádzky zo súčasných 15% na 10%.

- Celkový počet Európanov, ktorí žijú pod hranicou chudoby by mal klesnúť o 25%, čo znamená, že viac ako 20 miliónov ľudí by sa dostalo nad hranicu chudoby.

Všetky tieto ciele sú vzájomne prepojené. Ako príklad môžeme uviesť zvýšenie úrovne vzdelávania, ktorá prispeje k vyššej zamestnanosti, čo bude postupne znamenať znižovanie chudoby. Vyššia úroveň v oblasti vedy a výskumu v rámci hospodárstva spojená s efektívnejším vyžívaním zdrojov prispeje k vytváraniu nových pracovných miest. Taktiež veľkým prínosom by bolo investovanie do nízkouhlíkových technológií, ktoré jednak pomôže nášmu životnému prostrediu a na druhej strane sa vytvoria nové pracovné miesta a nové možnosti podnikania.
K dosiahnutiu týchto cieľov bude potrebné pevné politické vedenie, ktoré vytvorí účinné a odhodlané mechanizmy na zabezpečenie výsledkov v spomínaných oblastiach. [16]

1.1. Inkluzívny rast ako tretia priorita stratégie Európa 2020

Hlavnou myšlienkou inkluzívneho rastu je posilňovanie úloh občanov vďaka vysokej miere zamestnanosti, investovaniu do zručností, systémom vzdelávania, sociálnej podpory a boju s chudobou. Európa potrebuje naplno využiť potenciál svojich pracovných síl, aby kompenzovala problémy spojené so starnutím populácie a globálnou konkurenciou.

1.1.1. V rámci inkluzívneho rastu musí Európa konať v týchto oblastiach[16]:

- Zamestnanosť: V dôsledku demografických zmien dôjde v budúcnosti k výraznému úbytku našich pracovných síl. V súčasnosti sú zamestnané iba dve tretiny nášho obyvateľstva v produktívnom veku, čo je napríklad v porovnaní s USA a Japonskom, kde je vyše 70% zamestnanosť veľmi málo. Obzvlášť nízka je miera zamestnanosti žien a starších pracovníkov. Kríza hlboko postihla aj mladých ľudí, ktorých miera nezamestnanosti prekročila 21%.
- Zručnosti: Celoživotné vzdelávanie prináša výhody prevažne ľuďom s vyšším vzdelaním, napriek tomu až 80 miliónov ľudí v Európe má nízke alebo základné zručnosti. Do roku 2020 poklesne dopyt po ľuďoch s nízkou kvalifikáciou približne o 12 miliónov pracovných miest, zatiaľ čo sa vytvorí

o 16 miliónov viac pracovných miest, ktoré budú vyžadovať vysokú úroveň kvalifikácie.

- Boj proti chudobe: Pred rokom 2008 bolo chudobou ohrozených 80 miliónov ľudí, z tohto počtu až 19 miliónov detí. Pričom 8% pracujúcich ľudí nezarába dostatočne na to, aby sa mohli dostať nad hranicu chudoby. Najrizikovejšou skupinu predstavujú samozrejme dlhodobo nezamestnaní.

Pojem chudoby [11] a samotná definícia chudoby sa postupne vyvíja. V minulosti bola chudoba chápaná ako nedostatok potravy, ošatenia či domova. S postupom času počet ľudí, ktorí pociťujú tento nedostatok klesá a celkovo sa menia aj nároky ohľadne materiálnych potrieb obyvateľom, čo znamená aj zmenu pohľadu na definíciu chudoby. Konkrétna definícia chudoby a narábanie so štatistikami výrazne napomáha pri nastavovaní sociálnej politiky, ktorej hlavná úloha je pomoc práve obyvateľom, ktorí to najviac potrebujú a nie dodávanie zdrojov obyvateľom, ktorí dokážu viesť plnohodnotný život bez pomoci štátu. V súčasnosti rozlišujeme tri definície chudoby: absolútnu

relatívnu

pracovná chudoba

Absolútna chudoba vychádza z predpokladu o existencii minimálneho balíka, ktorý zahŕňa akýsi životný štandard. V tomto balíku sú zahrnuté základné ľudské potreby, ako je ubytovanie, strava, odev, ktoré plnia kultúrnu a biologickú funkciu. Okrem toho sem patria aj primárne potreby. Pri ich definovaní môžeme vychádzať napríklad z uznávanej Maslowovej hierarchie potrieb [11].

Tabuľka 1: Maslowova hierarchia potrieb [11]

Sebarealizácia	Osobný rast a plnenie cieľov
Potreba uznania	Úspechy spoločenský status, zodpovednosť a reputácia
Potreba patriť niekam a potreba byť milovaný	Rodina, náklonnosť, vzťahy, pracovné prostredie a podobne
Pocit bezpečnosti	Ochrana, bezpečnosť, poriadok zákonu
Biologické a fyziologické potreby	Vzduch, potrava, voda, odev, strecha nad hlavou, sex, spánok, teplo

Ako miera absolútnej chudoby sa tiež používa takzvané „globálne minimum“, hranica používaná Svetovou bankou. Podľa tejto definície znamenajú 2 americké doláre na osobu a deň chudobu a menej ako 1,25 amerického dolára predstavuje hlbokú chudobu.

Relatívna chudoba sa neopiera o biologické potreby, ale je skôr mierou všeobecného štandardu a odchýlky od tohto štandardu. Ako hlavné kritérium pre tento typ chudoby sa používajú rôzne algoritmy, ktoré sa zakladajú na určovaní percentuálneho podielu ľudí, ktorí príjmovo nedosahujú mediánový príjem v krajine. V rámci európskej únie je určujúca 60% hranica. To znamená, že každý kto má príjem nižší ako je 60% príjmu „človeka v strede“ sa považuje za chudobného.
Takýto typ merania chudoby je vhodný na porovnávanie pomaly sa dynamicky rozvíjajúcich krajín, ktoré sú približne na rovnakom stupni ekonomického rozvoja. Naopak ak by sme porovnávali touto metódou krajiny s rozdielnym stupňom rozvoja alebo sa jedna z krajín rozvíja rýchlejšie ako druhá, stráca tento spôsob merania chudoby výpovednú hodnotu, pretože de facto ide v podstate o meranie príjmovej nerovnosti. Na základe takéhoto merania by sme napríklad zistili, že v Bulharsku je nižšia úroveň chudoby ako vo Veľkej Británii, pretože je tam menej obyvateľov pod 60% mediánu krajiny.

Pracovná chudoba [8] opisuje situáciu ľudí v domácnostiach, kde nikto nepracuje (prípadne pracujú veľmi málo), ale ktorí na druhej strane nemusia žiť z veľmi nízkeho príjmu. V týchto rodinách trpia touto chudobou hlavne deti, ktoré takto strácajú akúkoľvek motiváciu sa zamestnať. Nie je tu žiadny kontakt s trhom práce, nie sú tu prítomné žiadne pracovné návyky, a to môže mať v budúcnosti pre ne katastrofálne následky. Vždy platilo a stále platí, že najlepšou ochranou proti chudobe je práca. Pre porovnanie riziko chudoby je až päťkrát vyššie u dlhodobo nezamestnaného ako u pracujúceho človeka.

1.1.2. Európska platforma na boj proti chudobe

Hlavným cieľom tejto iniciatívy je zabezpečenie hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti spojenej s uznaním základných práv ľudí žijúcich v chudobe a čeliacich sociálnemu vylúčeniu a tak im umožniť dôstojný život a aktívnu účasť na živote v spoločnosti.
Komisia sa bude na úrovni EÚ snažiť o splnenie týchto cieľov:

1. V oblasti sociálneho vylúčenia a sociálnej ochrany je potrebná premena otvorenej metódy koordinácie na úrovni platformy pre spoluprácu.
2. Je nutná tvorba a realizácia nových programov, ktoré budú slúžiť na podporu sociálnej inovácie pre najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva (podpora inovatívnych možností vzdelávania, zamestnanie pre znevýhodnené komunity, odborné prípravy, programy na boj proti diskriminácii a začlenenie migrantov do spoločnosti).
3. Stanovenie systému na lepší prístup k systémom zdravotnej starostlivosti a prehodnotenie stavu systémov sociálnej ochrany a dôchodku.

Členské štáty sa budú musieť zamerať na :

1. Na boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Podporovať individuálnu a zdieľanú kolektívnu zodpovednosť.
2. Prijatie opatrení, ktoré budú zamerané na podporu mimoriadne osobitých okolností pri rizikovejších skupinách obyvateľstva (napr. Rómovia, národnostné menšiny, rodiny s jedným rodičom, ľudia s postihnutím a ľudia bez domova).
3. Využívanie systémov sociálneho zabezpečenia a dôchodkových systémov v plnej miere a tak poskytovať primeranú podporu príjmu. Okrem toho sa bude vyžadovať zabezpečenie bezproblémového prístupu k zdravotnej starostlivosti. [16]

1.2. Odporúčania pripravené Európskou komisiou pre Slovensko

Európska komisia každoročne pripravuje dokument s odporúčaniami pre jednotlivé krajiny. V týchto odporúčaniach európskej komisie[12] sa snaží o podrobnú analýzu hospodárskej situácie v jednotlivých krajinách Európskej únie. Predovšetkým sa ale zameriava na opatrenia, ktoré by mala krajina prijať v priebehu 18 mesiacov, aby došlo k čiastočnému riešeniu problematiky daného sektora. Tieto požiadavky sú následne posielané vedúcim predstaviteľom jednotlivých štátov v rámci Európskej rady.

Za Slovensko môžeme povedať, že v uplynulých rokoch došlo k zlepšeniu hlavne v oblasti fiškálnej politiky. Výrazne tiež poklesol rozpočtový deficit vďaku prijatiu

konsolidačného balíka. Bola prijatá nová dôchodková reforma za cieľom zvýšenia zákonom stanoveného odchodu do dôchodku v nadväznosti na strednú dĺžku života. Výraznejší posun nastal aj v oblasti daňových podvodov, kde bol prijatý nový akčný plán, ktorého výsledky by sa mali dostaviť už v nasledovnom roku. Okrem toho sa pripravujú reformy verejnej správy a služieb zamestnanosti. Stále problematickou ostáva reforma odborného vzdelávania.

Napriek tomu, že boli dosiahnuté určité pokroky stále je nutné vyvíjať výrazné úsilie na zaistenie dlhodobého ekonomického rastu a na spravovanie verejných financií udržateľným spôsobom. Oblasti, v ktorých má Slovensko stále výrazné rezervy sú verejná správa, energetika a trh práce. Veľmi dôležité pre posun a pokrok v týchto problematických oblastiach bude aj čerpanie štrukturálnych fondov EÚ.

Európskou Komisiou bolo vydaných týchto šesť odporúčaní určených pre SR, aby sa tak pomohla zlepšiť jeho hospodárska výkonnosť. Sú to tieto oblasti [12]:

1. Úroveň vzdelávania

   Napriek tomu, že na Slovensku je vysoké percento ľudí s vysokoškolským vzdelaním, nevieme týchto ľudí zamestnať. Jedna z príčin je aj kvalita našich vysokých škôl, z ktorých značná časť neposkytuje odborné vzdelanie v nadväznosti na budúce zamestnanie študentov. V roku 2012 bola prijatá reforma školstva, no aj napriek tomu sú tu stále veľké rezervy hlavne už v spomínanom vzťahu vzdelávanie a trh práce.
2. Dlhodobo udržateľné verejné financie
3. Daňový systém

   Daňové príjmy na Slovensku sú ochromené kvôli pretrvávajúcim daňovým únikom a podvodom.
4. Trh práce

   V tomto smere hovoria čísla jasne. Slovensko patrí medzi štáty s najvyššou dlhodobou nezamestnanosťou a nezamestnanosťou mladých ľudí v EÚ. Aj napriek už prijatým reformám sú potrebné ďalšie reformné opatrenia a projekty, ktoré by pomohli k zlepšeniu momentálnej situácie na trhu práce a motivovali by tak ľudí sa opäť zamestnať. V súčasnosti sa pripravuje operačný program Ľudské zdroje, ktorý sa venuje aj problematike trhu práce.
5. Verejná správa

Predovšetkým katastrofálna účinnosť súdneho systému, v ktorom je stále prítomná korupcia. Typické sú tiež súdne prieťahy, ktoré nemajú konca. K zlepšeniu situácie vo verejnej správy by mal prispieť operačný program Efektívna verejná správa, ktorého hlavný cieľ je poskytovať kvalitné a dostupné verejné služby efektívnym spôsobom v každej fáze života resp. podnikania.

6. Energetika

   Vysoký podiel priemyslu v hospodárstve radí Slovensko medzi krajiny energeticky veľmi intenzívne. Problematickou v tejto oblasti je hlavne cena za energie, ktorá je pre malých a stredne veľkých zákazníkov pomerne vysoká. K zlepšeniu energetickej výkonnosti, ktorá sa odzrkadlí aj v cenách za energie, by mal prispieť operačný program konkurencieschopnosť a hospodársky rast, ktorý pripravuje postupné zavádzanie progresívnych technológií v energetike. Program tiež zahŕňa budovanie a modernizovanie verejného osvetlenia v mestách.

Podpora zamestnanosti a mobility pracovnej sily

V rámci Partnerskej dohody[1], dokumentu medzi EÚ a Slovenskom, je urobená podrobná analýza trhu práce SR, ktorá poukazuje na hlavné problémy v oblasti nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti a navrhuje možnosti ich riešenia. Schopnosť nájsť a udržať si dobrú prácu priamo určuje objem disponibilných príjmov domácností a nepriamo významne ovplyvňuje ostatné faktory kvality životnej úrovne obyvateľov SR (kvalita bývania, zdravie, komunitný život, a pod.). Schopnosť dostať nezamestnaného späť na trh práce významne ovplyvňuje príjmovú aj výdavkovú časť rozpočtu verejnej správy.

Ak sa pozrieme do minulosti, tak môžeme vidieť, že na Slovensku mala mobilita pracovnej sily a zamestnanosť veľmi silné sociálne, regionálne, kultúrne a generačné špecifiká. Bolo tu rozvinuté predovšetkým poľnohospodárstvo, ktoré sa v porevolučnom období začalo rozpadať, výraznejšie modernizovať a automatizovať, čo malo za následok postupné prepúšťanie veľkej masy ľudí, pre ktorých ale spoločnosť nebola schopná vytvoriť dostatočné množstvo nových pracovných pozícií, a ktorí ani na nové pracovné miesta neboli kvalifikovaní. Nekvalitný školský systém chŕli na trh vysokoškolsky vzdelaných mladých ľudí, ktorí ale častokrát nenachádzajú uplatnenie aj preto, že ich vzdelanie nedokážu na trhu uplatniť. Aj kvôli tomuto stavu vznikla na slovenskom trhu práce výrazná nerovnováha nezamestnanosti a mobility, ktoré trápia slovenskú ekonomiku

dodnes. Problémy sa prejavili vo vysokej miere nezamestnanosti, z ktorej veľké percento predstavuje vysoká miera nezamestnanosť mladých ľudí a predovšetkým markantne vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných.[1]

Vzhľadom na vysokú dlhodobú nezamestnanosť, výraznú regionálnu disparitu v nezamestnanosti a problematiku rómskej menšiny je nutné podporovať na Slovensku rozvoj a fungovanie sociálnej ekonomiky. Bez rozvoja inkluzívneho trhu[1] a zapájania komunít už v súčasnosti sú a v budúcnosti budú veľké časti slovenského obyvateľstva reálne odseknuté od trhu práce. [1]

Graf 1: Voľné pracovné miesta [1], počet neobsadených pracovných miest z 1000 pracovných miest

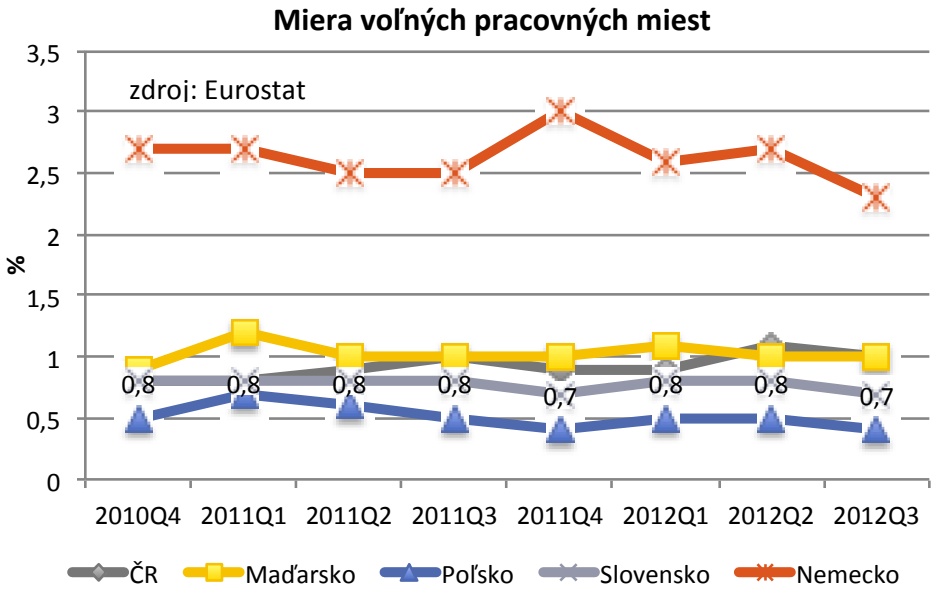

1.3. Sociálna ekonomika v podmienkach EÚ a Slovenska

Jednou z možností, ako znížiť vysokú dlhodobú nezamestnanosť je rozvoj sociálnej ekonomiky v podmienkach SR.

Z historického hľadiska je sociálna ekonomika činnosť, ktorá je úzko spätá s ľudovými združeniami a družstvami. Dnešná moderná koncepcia sociálnej ekonomiky je tvorená troma organizáciami: družstvá, vzájomné spoločnosti a združenia (k združeniam sa postupne pripájajú nadácie).

V prieskume urobenom v roku 2009 v krajinách EÚ 27 zistili viac ako 207 000 ekonomicky aktívnych družstiev. Mimoriadne významné sú družstvá v poľnohospodárstve,

[1] http://www.iz.sk/sk/projekty/inkluzivny-rast

maloobchodnom predaji, finančnom sprostredkovaní, oblasti bývania a ako družstvá pracujúcich v stavebníctve, službách a priemysle. V týchto družstvách je priamo zamestnaných 4,7 milióna ľudí a majú viac ako 108 miliónov členov.[5]
Vzájomné spoločnosti sú prospešné v oblasti sociálnej starostlivosti a zdravotníctva, kde poskytujú poistné krytie viac ako 120 mil. ľudí. Podiel vzájomných poisťovní na trhu je 24%.

Rastúcemu počtu sa tešia združenia a nadácie, ktoré v roku 2010 zamestnávali v EÚ 278,6 milióna občanov. Združenia zodpovedajú za 4% podiel v HDP a disponujú veľkým počtom členov. Odhaduje sa, že až 50% obyvateľov EÚ sú členmi združení a nadácií.
Jeden z hlavých problémov sociálnej ekonomiky je inštitucionálna neviditeľnosť, čo je spôsobené chýbajúcim presným definovaním pojmu sociálna ekonomika a chýbajúcim rozsahom jej pôsobnosti. To spôsobuje, že v rámci rôznych štátov je koncepcia sociálnej politiky rôzna. [5]

Na základe prieskumu, ktorý bol urobený v krajinách EÚ 27 možno rozdeliť štáty do troch skupín:

- *Krajiny so všeobecne akceptovanou koncepciou sociálnej ekonomiky*. Tu patria krajiny Španielsko, Francúzsko, Portugalsko, Belgicko, Írsko. V týchto krajinách je sociálna ekonomika uznávaná akademickou a vedeckou obcou, verejnými orgánmi, sektorom sociálnej politiky. Zvlášť vynikajú Španielsko a Francúzsko. Vo Francúzsku sa táto koncepcia zrodila a Španielsko je jediná krajina, ktorá prijala zákon o sociálnej politike.
- *Krajiny so strednou úrovňou akceptácie sociálnej ekonomiky*. Sem zaraďujeme Cyprus, Dánsko, Fínsko, Luxembursko, Švédsko, Lotyšsko, Poľsko, Spojené kráľovstvo, Taliansko, Bulharsko, Maltu a Island. Sú to krajiny, ktoré disponujú koncepciou sociálnej ekonomiky, ale častokrát chýba vyššia informovanosť a podpora rozvoja.
- *Krajiny s nízkou úrovňou akceptácie koncepcie sociálnej ekonomiky*. Predovšetkým sú to krajiny, kde sa len pojem sociálnej ekonomiky začína objavovať a rozvíjať. Do tejto skupiny patria: Rakúsko, Estónsko, Nemecko, Litva, Česká republika, Maďarsko, Holandsko, Slovensko, Rumunsko, Chorvátsko a Slovinsko. Jedná sa hlavne o krajiny, ktoré len nedávno vstúpili do EÚ. Viac rozvinuté sú tu oblasti neziskového, dobrovoľníckeho sektora a mimovládne organizácie.

Tabuľka 2: Akceptácia koncepcie sociálnej ekonomiky v krajinách EÚ [5]

Krajina	Zo strany verejných orgánov	Zo strany podnikov verejnej správy	Zo strany akademickej a verejnej obce
Belgicko	**	***	**
Bulharsko	**	**	**
Cyprus	**	**	**
Česká republika	*	**	**
Dánsko	**	**	**
Estónsko	**	*	*
Fínsko	**	**	**
Francúzsko	**	***	**
Grécko	**	**	***
Holandsko	*	*	*
Írsko	**	***	**
Litva	**	*	*
Lotyšsko	*	**	**
Luxembursko	**	**	**
Maďarsko	*	**	*
Malta	**	*	**
Nemecko	*	**	**
Poľsko	**	**	**
Portugalsko	***	***	**
Rakúsko	*	**	**
Rumunsko	*	*	*
Slovensko	*	*	*
Slovinsko	*	**	**
Spojené kráľovstvo	*	**	**
Španielsko	***	***	***
Švédsko	**	**	*
Taliansko	**	**	**
Pristupujúca a kandidátska krajina			
Chorvátsko	*	*	*
Island	**	**	**

- Nízka prípadne žiadna úroveň akceptácie sociálnej politiky *
- Stredná úroveň akceptácie sociálnej ekonomiky **
- Vysoká úroveň akceptácie sociálnej ekonomiky ***

Zaujímavé je porovnanie HDP krajín v spojitosti s rozvojom sociálnej ekonomiky v danej krajine. Nakoľko zatiaľ nie sú žiadne parametre, ktoré by popisovali rozvoj sociálnej ekonomiky, budeme mieru jej rozvoja posudzovať podľa predchádzajúcej tabuľky.

Graf 2: Hospodársky rast a sociálna ekonomika 2004-2008 [18], [5] vlastné výpočty

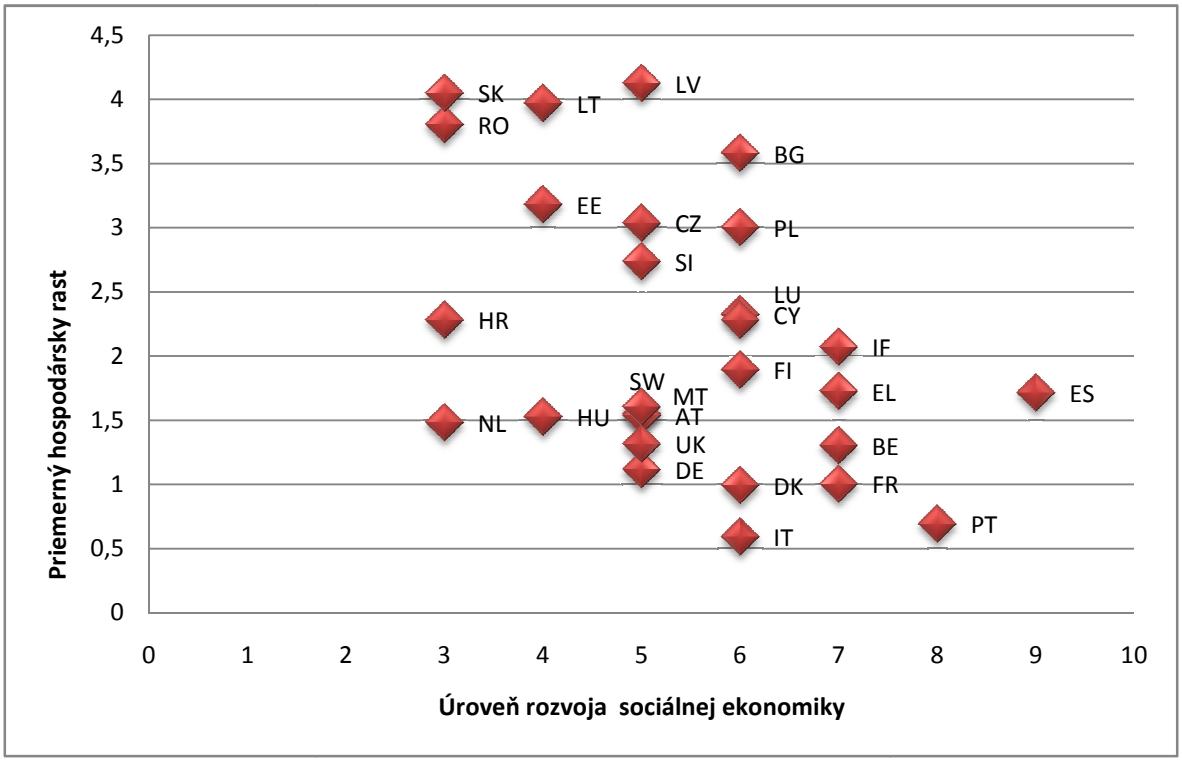

Graf 3: Hospodársky rast a sociálna ekonomika v období krízy [18], [5], vlastné výpočty

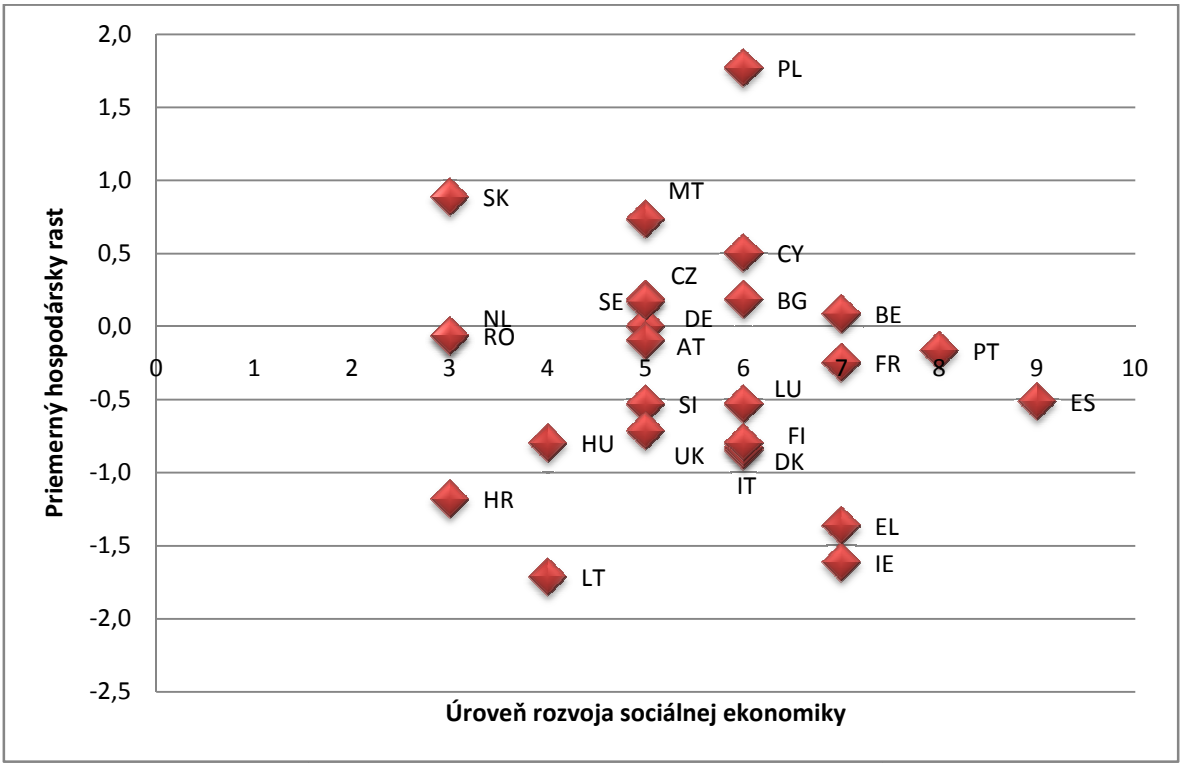

Graf 4: Hospodársky rast a sociálna ekonomika 2008-2012 [18], [5], vlastné výpočty

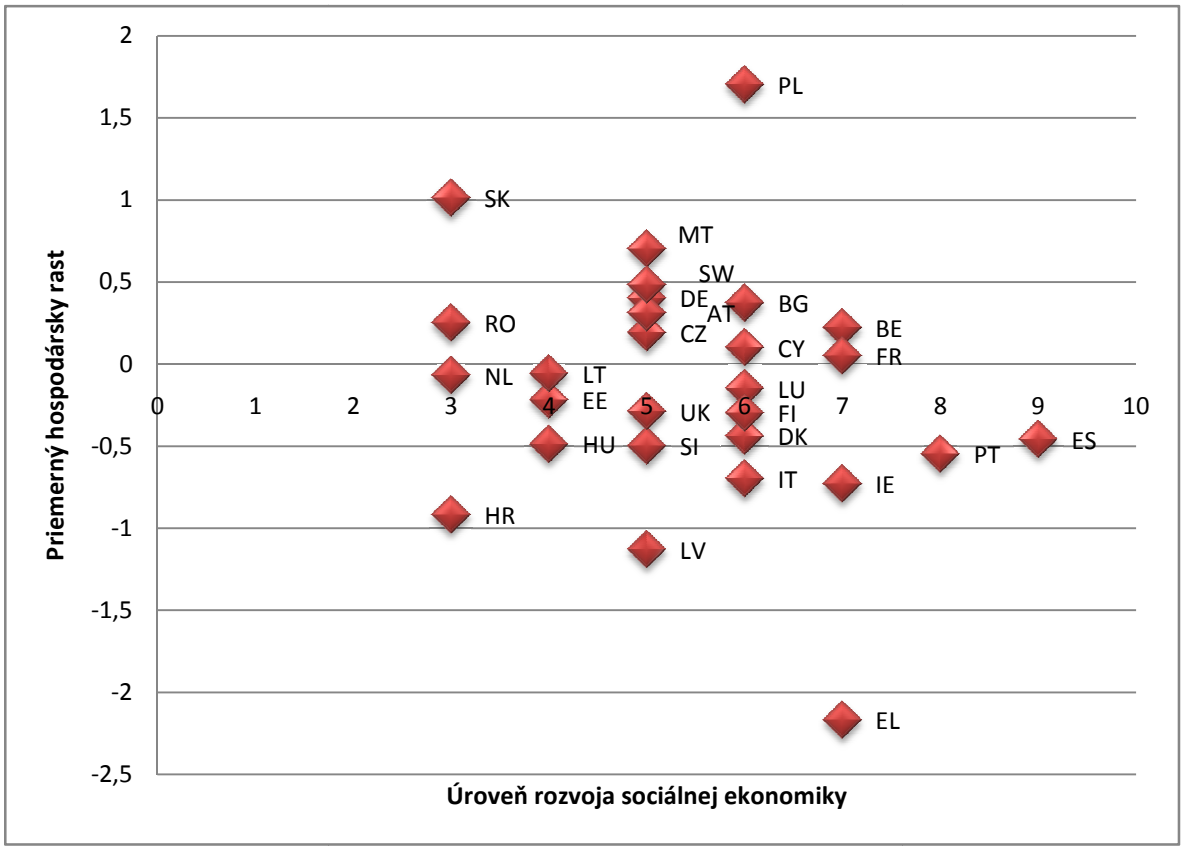

Z obrázkov si môžeme všimnúť, že či už v predkrízovom alebo v pokrízovom období tempo hospodárskeho rastu je mierne vyššie práve v krajinách, ktoré nemajú výrazne rozvinutú sociálnu ekonomiku. Naopak krajiny, ktoré majú nižšie tempo rastu sa snažia tento rast zvyšovať aj pomocou rozvoja sociálnej ekonomiky. Výraznejšia korelácia je v predkrízovom období, kedy sú medzi krajinami oveľa väčšie rozdiely v hospodárskom raste. Na druhej strane v období krízy sa rozdiely zmenšujú na čom má zásluhu aj sociálna ekonomika, ktorá takto prispela krajinám ľahšie prekonať krízové obdobie. Teraz nás bude zaujímať aký vplyv má rozvoj sociálnej ekonomiky na mieru nezamestnanosti a zamestnanosti.

Graf 5: Sociálna ekonomika a miera nezamestnanosti [18], [5], vlastné výpočty

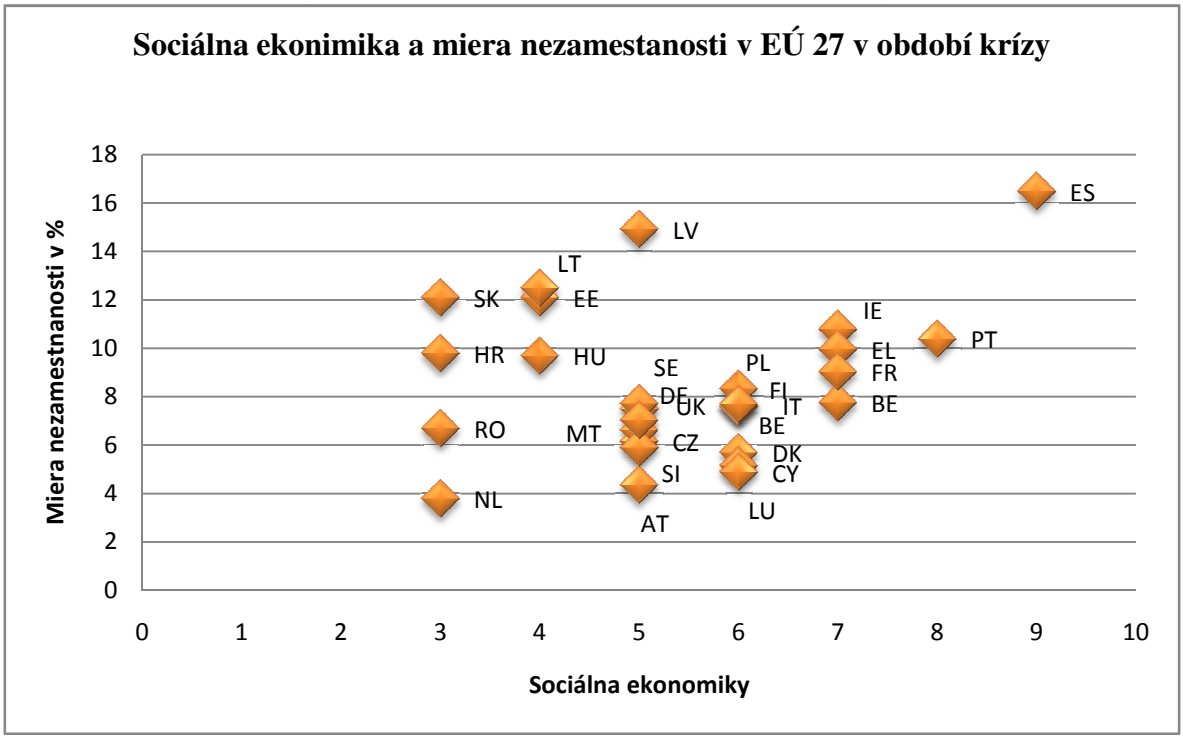

Graf 6: Sociálna ekonomika a miera nezamestnanosti 2004-2008 [18], [5], vlastné výpočty

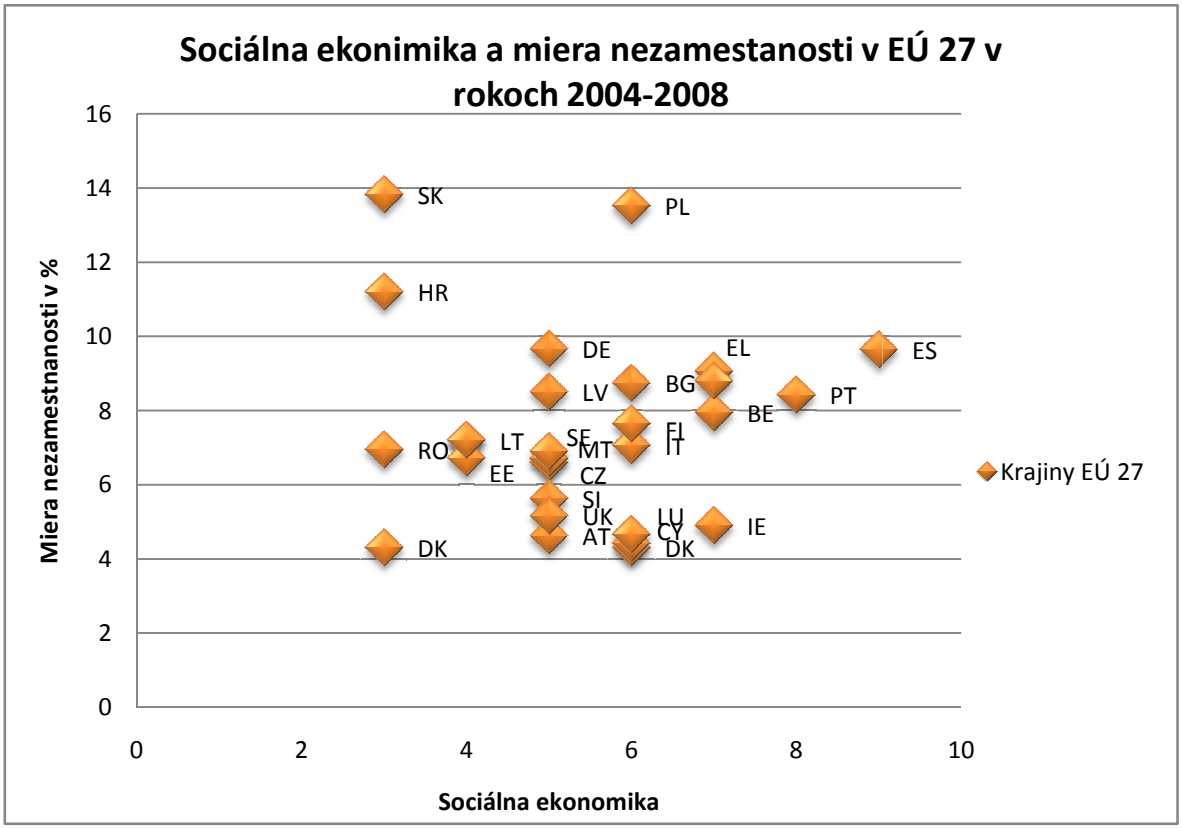

Graf 7: Sociálna ekonomika a miera nezamestnanosti 2008-2012 [18], [5], vlastné výpočty

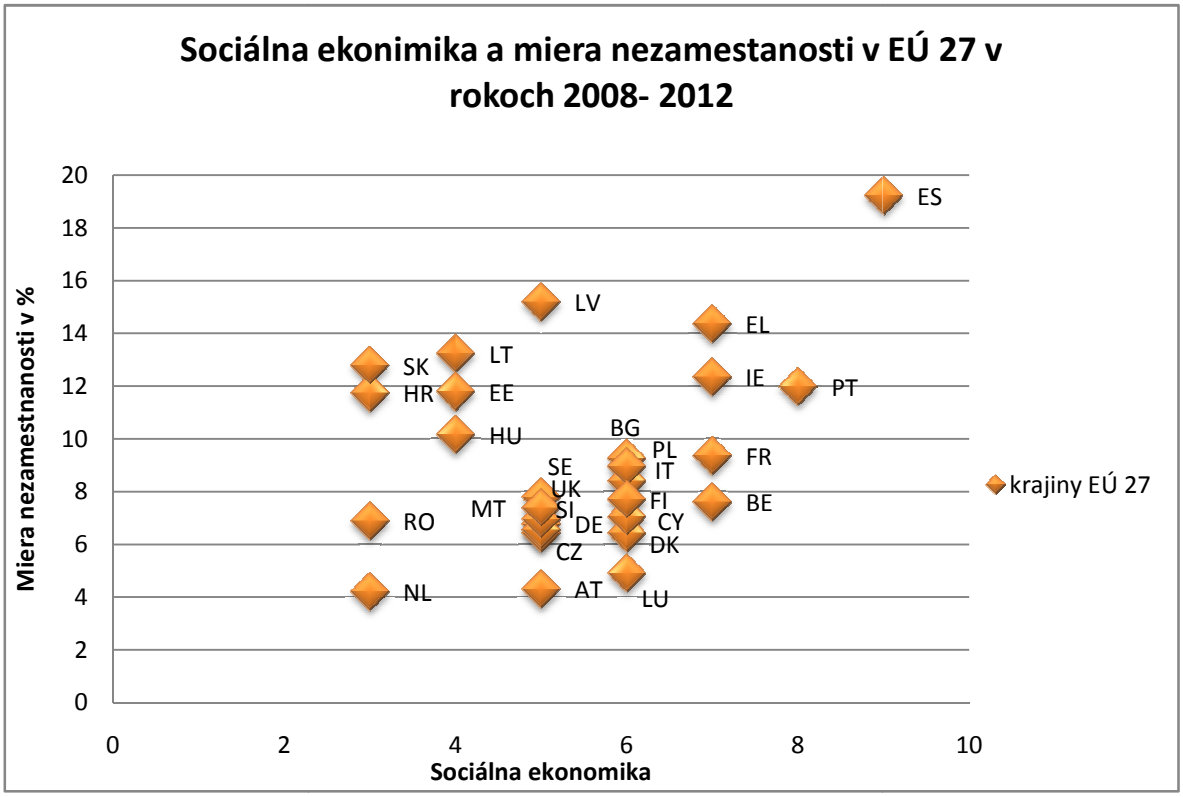

Porovnanie rozvoja sociálnej ekonomiky a miery nezamestnanosti nepreukázalo výrazný vplyv sociálnej ekonomiky na mieru nezamestnanosti. Výraznejšia korelácia sa javí keď porovnáme sociálnu ekonomiky s mierou zamestnanosti.

Graf 8: Sociálna ekonomika a miera zamestnanosti 2004-2008 [18], [5], vlastné výpočty

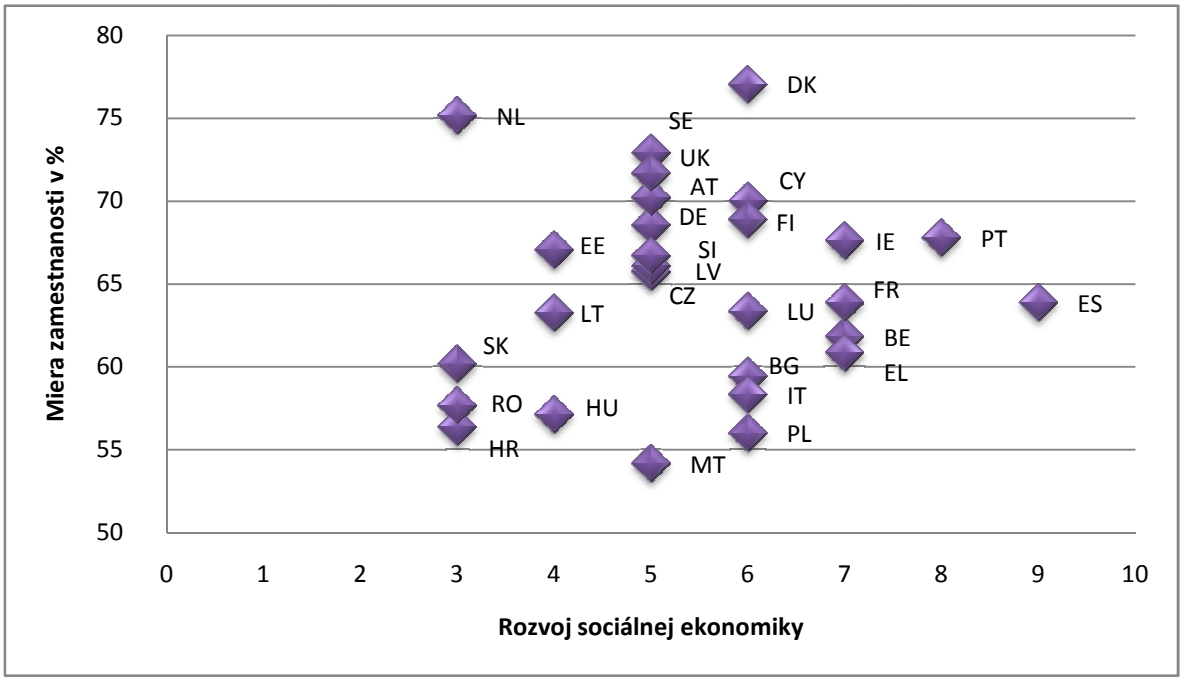

Graf 9: Sociálna ekonomika a miera zamestnanosti v období krízy [18], [5], vlastné

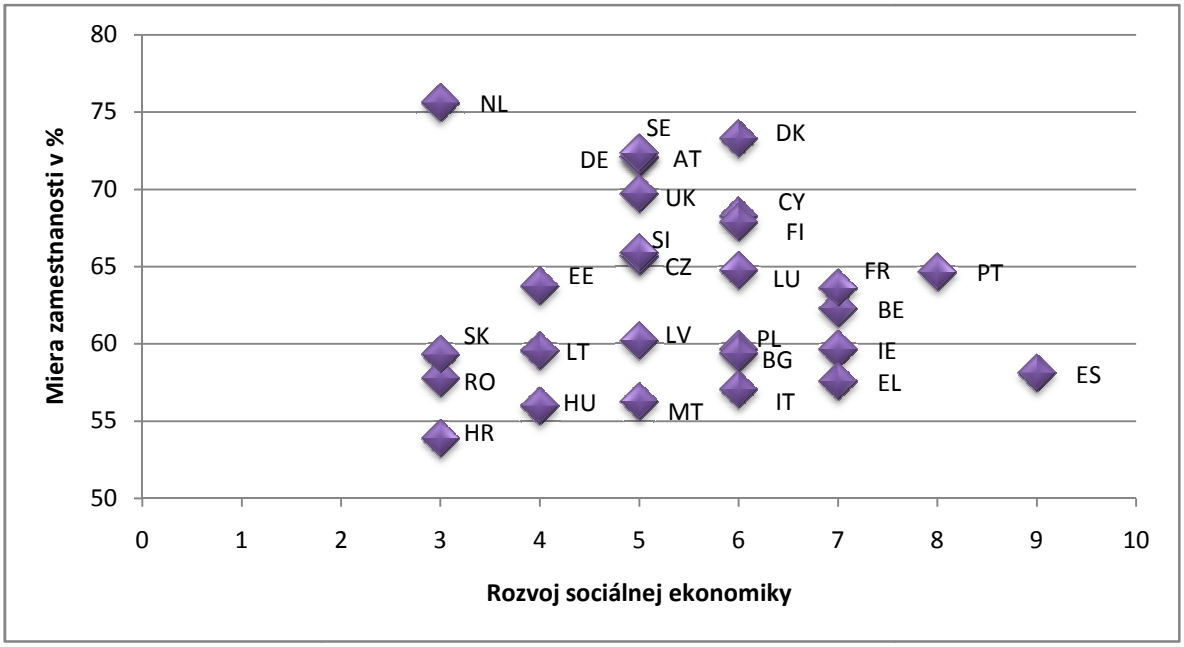

výpočty

Graf 10: Sociálna ekonomika a miera zamestnanosti 2008-2012 [18], [5], vlastné výpočty

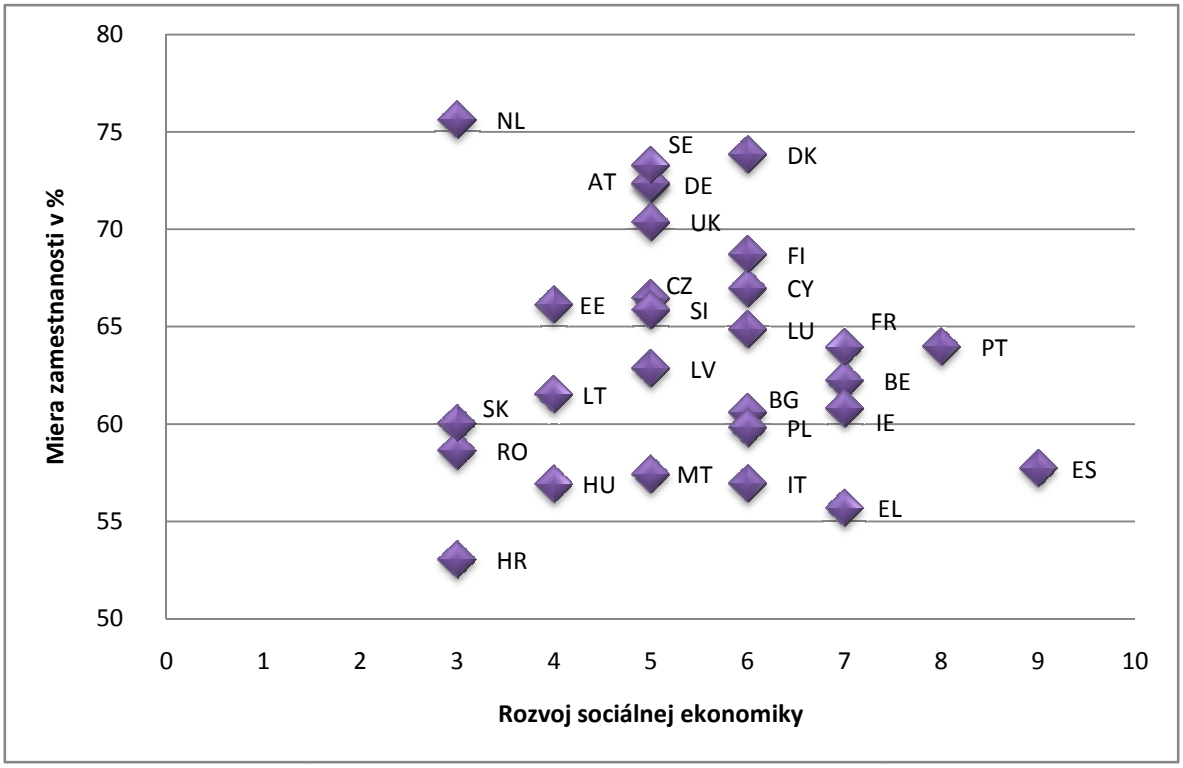

Z grafov môžeme vidieť mierny trend. Zamestnanosť je vyššia práve v krajinách, kde je sociálna ekonomika rozvinutejšia. To znamená že sociálna ekonomika priaznivo ovplyvňuje mieru zamestnanosti.

Tabuľka 3: Platené zamestnanie v sociálnej ekonomike v porovnaní s plateným zamestnaním v ostatných oblastiach v rámci EÚ 27. Hodnoty pracujúcich 16-65 sú uvedené v tisíckach. [5]

Krajina	Zamestnanie v sociálnej ekonomike	Zamestnanie celkom	%
Belgicko	462,54	4488,7	10,30
Bulharsko	121,3	3052,80	3,97
Cyprus	5,07	385,1	1,32
Česká republika	160,09	4885,20	3,28
Dánsko	195,49	2706,10	7,22
Estónsko	37,85	570,9	6,63
Fínsko	187,20	2447,50	7,65
Francúzsko	2318,54	25692,30	9,02
Grécko	117,12	4388,60	2,67
Holandsko	856,05	8370,20	10,23
Írsko	98,74	1847,80	5,34
Litva	8,97	1343,70	0,67
Lotyšsko	0,44	940,90	0,05
Luxembursko	16,11	220,8	7,30
Maďarsko	178,21	3781,20	4,71
Malta	1,68	164,2	1,02
Nemecko	2458,58	38737,80	6,35
Poľsko	592,8	15960,50	3,71
Portugalsko	251,1	4978,20	5,04
Rakúsko	233,53	4096,30	5,70
Rumunsko	163,35	9239,4	1,77
Slovensko	44,91	2317,50	1,94
Slovinsko	7,09	966	0,73
Spojené kráľovstvo	1633	28941,5	5,64
Španielsko	1243,15	18456,50	6,74
Švédsko	507,21	4545,80	11,16
Taliansko	2228,01	22872,30	9,74
Pristupujúca a kandidátska krajina			
Chorvátsko	9,08	1541,20	0,59
Island	0,22	165,8	0,13
EÚ 15 spolu	12806,37	172790,40	7,41
EÚ 27 spolu	14128,13	216397,80	6,53

Z najnovšieho prieskumu, ktorý bol urobený pre obdobia rokov 2002-2003 a 2009-2010, je zjavná významná úloha sociálnej ekonomiky v oblasti zamestnanosti. V rámci EÚ zabezpečuje totiž platené zamestnanie viac ako 14,5 miliónu ľudí, čo je 6,5% všetkých

zárobkovo činných obyvateľov. Druhým dôležitým zistením je, že jej úroveň je v nových členských štátoch okrem pár výnimiek v porovnaní s EÚ 15 nízka a slabo rozvinutá, čo je aj problém Slovenska. Tretím významným konštatovaním je fakt, že v období rokov 2002-2003 a 2009-2010 zaznamenala sociálna ekonomika rýchlejší rast ako populácia. Počet novovytvorených pracovných miest stúpol o 11 miliónov na dnešných 14,5 milióna. [5]

Tabuľka 4: Porovnanie vývoja plateného zamestnania v sociálnej ekonomike.[5]

Krajina	Zamestnanie v sociálnej ekonomike		Δ%
	2002/2003	2009/2010	
Belgicko	279611	462514	65,42
Bulharsko	Neuvádza	121300	Neuvádza
Cyprus	4491	5067	12,83
Česká republika	165221	160086	-3,11
Dánsko	160764	195486	21,6
Estónsko	23250	37850	62,8
Fínsko	175397	187200	6,73
Francúzsko	1985150	2318544	16,79
Grécko	69834	117123	67,72
Holandsko	772110	856054	10,87
Írsko	155306	98735	-36,43
Litva	7700	8971	16,51
Lotyšsko	300	440	46,67
Luxembursko	7248	16114	122,32
Maďarsko	75669	178210	135,51
Malta	238	1677	604,62
Nemecko	2031837	2458584	21
Poľsko	529179	592800	12,02
Portugalsko	210950	251098	19,03
Rakúsko	260145	233528	-10,23
Rumunsko	Neuvádza	163354	Neuvádza
Slovensko	98212	44906	-54,28
Slovinsko	4671	7094	51,87
Spojené kráľovstvo	1711276	1633000	-4,57
Španielsko	872214	1243153	42,53
Švédsko	205697	507209	146,58
Taliansko	1336413	2228010	66,72
Pristupujúca a kandidátska krajina			
Chorvátsko	Neuvádza	9084	Neuvádza
Island	Neuvádza	221	Neuvádza
EÚ 15 spolu	10233952	12806379	25,14
Nové členské štáty	908931	1321755	45,42
EÚ 27 spolu	11142883	14128134	26,79

Z predchádzajúcej tabuľky môžeme vidieť, že vývoj sociálnej ekonomiky na Slovensku výrazne zaostáva za celou EÚ. Zatiaľ čo v takmer všetkých krajinách dochádza k rozvoju sociálnej ekonomiky na Slovensku sme zaznamenali až 54% prepad, čo je najviac v celej Únii. Tento prepad je spôsobený postkomunistickým efektom, ktorý znamenal masívny poklesom zamestnancov v družstvách, kde v rokoch 2002-2003 pracovalo 82012 obyvateľov, zatiaľ čo v rokoch 2009-2010 len 26090 obyvateľov.

Obrázok 1: Roztriedenie krajín pomocou divízneho zhlukovania [5], vlastné spracovanie

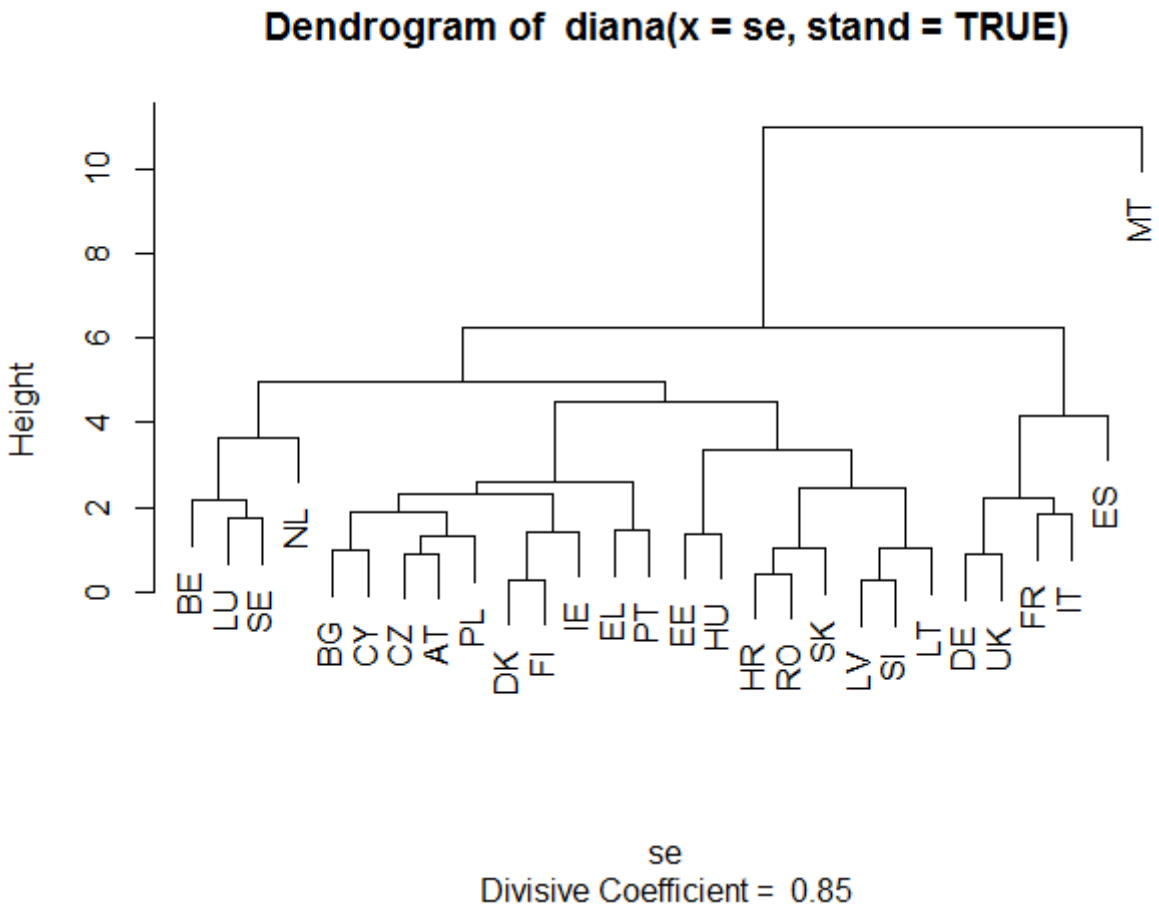

Vyskúšali sme roztriediť krajiny pomocou divízneho zhlukovania v programe R. Myšlienka divízneho zhlukovania je založená na postupnom delení už existujúcich zhlukov. Na začiatku sú všetky objekty v jednom zhluku a zhluk sa delí až kým nie sú zhluky jednoprvkové. Takto sme dostali 4 väčšie skupiny zhlukov. Jednoznačným outlierom je Malta, ktorá zaznamenala obrovský rozmach sociálnej ekonomiky až 605% nárast zamestnanosti v tejto oblasti za 10 rokov.

Prvý zhluk tvoria krajiny Belgicko, Luxembursko, Švédsko a Holandsko. Všetko sú to krajiny, v ktorých sa sociálna ekonomika vyvíja pomerne rýchlo a za posledných 10 rokov zaznamenala výrazný progres.

Do druhého zhluku spadajú krajiny Bulharsko, Cyprus, Česká republika, Rakúsko, Poľsko, Dánsko, Fínsko, Írsko, Grécko a Portugalsko. Naopak v týchto krajinách sa sociálna ekonomika vyvíja pomalšie. V oblasti sociálnej ekonomiky tu bolo vytvorené menšie množstvo nových pracovných miest, dokonca v niektorých krajinách(Česká republika, Írsko, Rakúsko) došlo k úbytku pracovných miest.

V treťom zhluku sú Estónsko, Maďarsko, Chorvátsko, Rumunsko, Slovensko, Litva, Slovinsko, Lotyšsko. Tieto krajiny patria vzhľadom na rozvinutosť sociálnej ekonomiky k tým menej rozvinutým. Za obdobie 10 rokov v nich buď došlo k výraznému napredovaniu alebo naopak k výraznému oslabeniu rozvoja sociálnej ekonomiky.

Poslednú štvrtú skupinu tvoria Spojené kráľovstvo, Taliansko, Nemecko, Francúzsko a Španielsko. Sú to krajiny, v ktorých je koncepcia sociálnej ekonomiky už dlhšiu dobu známa a niektoré z nich ju majú zakotvenú aj v zákonoch.

V krízovom období sa ukázalo, že sociálna ekonomika je silný sektor vytvárajúci v Európe množstvo pracovných miest, ktoré sú menej citlivé na fluktuácie v globálnej a sektorovej produkcii. Výrazne tiež prispieva k odstráneniu nerovnováhy na trhu práce, predovšetkým v troch oblastiach a to: nezamestnanosť, nestabilita pracovných miest a vylučovanie nezamestnaných zo spoločnosti a trhu práce. Najefektívnejšie sú v tomto smere družstvá a podniky, ktoré vlastnia prípadne riadia pracovníci, čo sa ukázalo aj v období krízy ako najideálnejšie riešenie pri záchrane podnikov. Dochádzalo preto často k transformácií týchto podnikov na družstvá.

Zo štúdií sa preukázalo, že sociálna ekonomika účinne prispieva k riešeniu nových sociálnych problémov a tiež zdokonaľuje svoje zázemie a postavenie v tradičných ekonomických sektoroch (poľnohospodárstvo, maloobchod, bankovníctvo, priemysel, služby) stáva sa jedným z pilierov, na ktorých treba opäť budovať ekonomický rast. Aj preto je sociálna ekonomika jedným z nástrojov stratégie Európa 2020. Pre Slovensko by mal rozvoj sociálnej ekonomiky priaznivý vplyv pri vytváraní nových pracovných miest, kde by sme dokázali umiestniť aj dlhodobo nezamestnaných obyvateľov. [5]

1.4. Vysoká nezamestnanosť a nízka zamestnanosť

Jedným z hlavným prejavov nerovnováhy na trhu práce na Slovensku je miera voľných pracovných miest, ktorá je u nás pod priemerom EÚ. Kým v EÚ v treťom štvrťroku 2012 bolo z 1000 všetkých pracovných miest neobsadených 14 pozícií, na Slovensku to bolo len 8.(Graf 1, str. 21) Táto hodnota výrazne poklesla hlavne v období krízy, kedy začala klesať z hodnoty 15 na dnešných 8, čo je posun o 0,7%. Najnižšiu mieru voľných pracovných miest z hľadiska odvetví dosahujú administratívne a podporné činnosti spolu so vzdelávaním, u ktorých to činí len 0,2% (čiže 2 voľné pracovné miesta z 1000), nasledujú odborné a vedecké činnosti a reštaurácie s 0,3%. Na druhej strane najviac najvyššia miera voľných pracovných bola zaznamená na Slovensku práve vo verejnej správe, kde ide pravdepodobne o neobsadené tabuľkové miesta a dosiahla tu až 4,3%. Vo finančných službách dosiahla 1,8% a v energetike 2%. [1]

Ak sa pozrieme na mieru nezamestnanosti na SR, tak tá v januári 2013 dosiahla 14,9%, čo je 4. najvyššia miera nezamestnanosti v EÚ 27.

Nezamestnanosť na Slovensku medziročne vzrástla o 3,5% a dosiahla úroveň 14%. Najväčšiu časť nezamestnaných z celkového počtu predstavujú dlhodobo nezamestnaní a je to až 64,9%. Za dlhodobo nezamestnaného pokladáme osobu, ktorá nepracuje viac ako jeden rok. Vzhľadom na výberové zisťovanie pracovných síl je na Slovensku 377,5 tis. nezamestnaných. Ak porovnáme počet dlhodobo nezamestnaných so 4. štvrťrokom 2011 vidíme nárast až o 3,1% na dnešných približne 253,4 tis. dlhodobo nezamestnaných. Najpočetnejšou vekovou skupinou nezamestnaných s počtom 117,9 tis. a podielom 30,2 % je skupina osôb vo veku 35 - 49 rokov. Nezamestnaní mladí ľudia vo veku 15 - 24 rokov tvorili 34 % celkového počtu nezamestnaných. Je len na škodu, že neexistujú presné štatistiky o nezamestnanosti Rómov, pretože je zrejmé, že práve v okresoch s vysokým počtom rómskeho obyvateľstva je miera nezamestnanosti najvyššia. Aj napriek tomu vieme s určitosťou povedať, že počet nezamestnaných Rómov rastie a rómska populácia tvorí výraznú väčšinu dlhodobo nezamestnaných.[1]

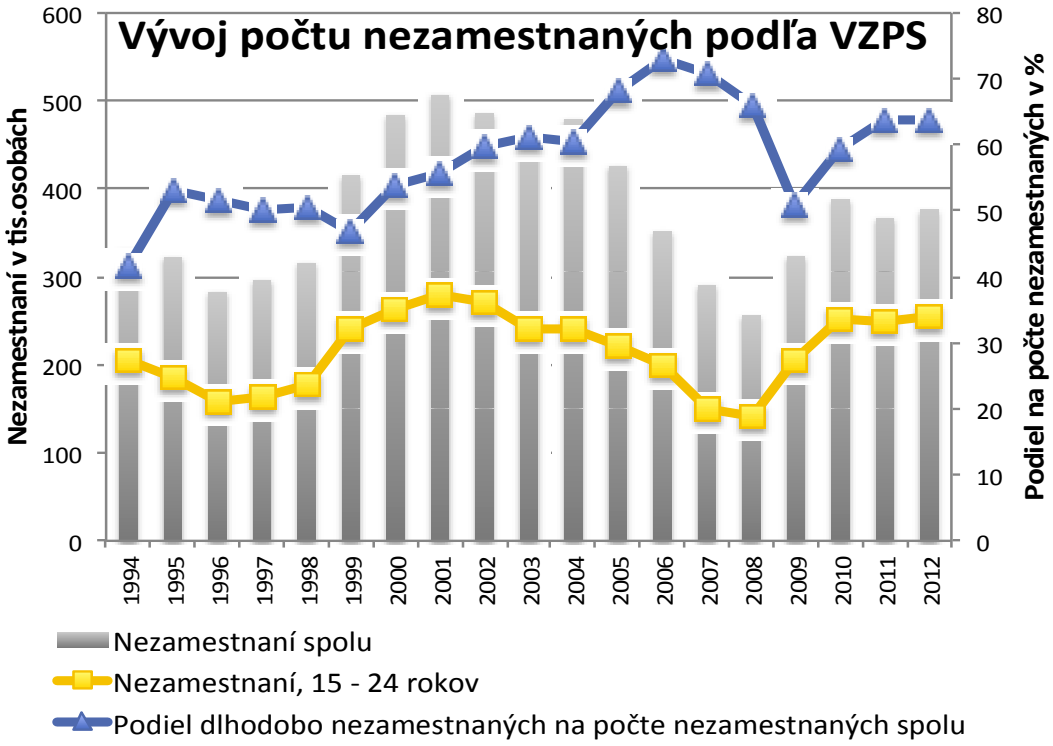

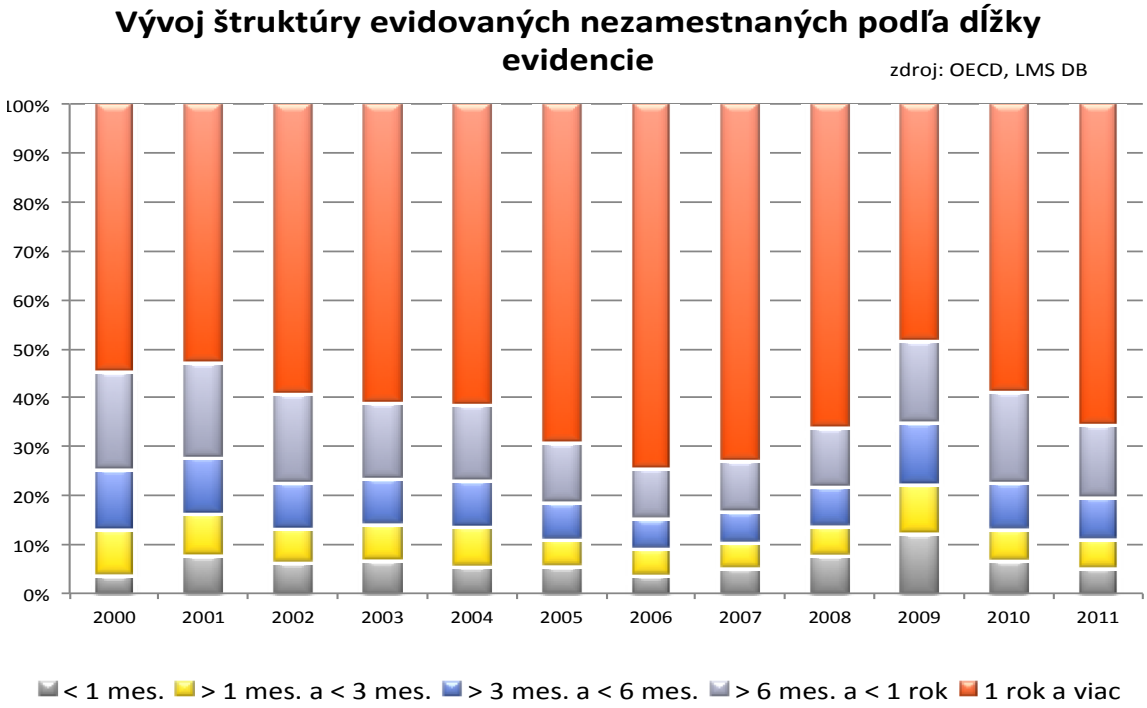

Obr.2 a Obr. 3: Prehľad nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti na SR [1]

1.5. Rómska otázka [4]

Rómska otázka patrí v dnešnej dobe k jednej z najzávažnejších tém na Slovensku. Podľa najnovších odhadov žije na Slovensku približne 430 000 Rómov, čo je 8% slovenskej populácie. Problematika sa predovšetkým týka zamestnanosti alebo lepšie povedané nezamestnanosti Rómov, v ktorej sa výrazne líšia od zvyšku slovenskej populácie. Z 430 000 Rómov sú dve tretiny v produktívnom veku, ale napriek tomu pracuje len asi každý desiaty z nich. Vládne programy investovali na pomoc tejto menšine obrovské finančné prostriedky, no neprinieslo to takmer žiadne výsledky, čo malo v konečnom dôsledku vplyv na rast protirómskych nálad. O nezamestnanosti Rómov nie sú takmer žiadne údaje, pretože sa väčšinou predpokladá až 100% nezamestnanosť.

Na základe výskumu Filadelfiovej (2005) bola miera nezamestnanosti na úrovni 89% a príslušná miera participácie 70%. Z 89% nezamestnaných si len 18% hľadalo opäť prácu a na základe toho miera participácie klesla na reálnych 19%. Na porovnanie ďalší výskum robený Marcinčinom za obdobie 2006-2010 uvádza mieru zamestnanosti na úrovni 10% a nezamestnanosť približne 50%. Ak porovnáme zmenu nezamestnanosti Rómov a Nerómov od roku 2000 tak vidíme obrovskú lenivosť rómskych občanov sa zamestnať. Zatiaľ čo počet registrovaných nezamestnaných Nerómov klesol o dve tretiny u Rómov nenastala žiadna zmena. Rovnaký scenár je aj pri dlhodobej nezamestnanosti. Politika na Slovensku by sa preto mala zamerať na príčiny neochoty Rómov sa znova uplatňovať na trhu práce. [4]

Za vzniknutú situáciu si ale môže Slovensko samo. K neochote Rómov sa zamestnať prispeli predovšetkým vysoké sociálne dávky, ktoré pred rokom 2004 spolu s dávkami v hmotnej núdzi prevyšovali priemerný plat zamestnanca na trhu práce. To viedlo k vytváraniu závislosti na sociálnych dávkach a k vytváraniu pasce chudoby. Po čiastočných reformách v roku 2004 a rázovému zníženiu sociálnych dávok sa začali mnohodetné rómske rodiny dostávať do finančných problémov.

Marcinčin vo svojom prieskume konštatuje, že Rómovia majú až 30% podiel na celkovom objeme vyplácaných dávok. Na porovnanie, kým majoritná populácia obyvateľstva Slovenska dostáva dávku vo výške 29€ na osobu a rok, Rómovia dostávajú 60€ na osobu a rok. Ak by sa nám podarilo nastaviť zamestnanosť Rómov na úroveň zvyšku populácie, ušetrili by sme na dávkach za rok 49 mil. eur.

Ďalší faktor prispievajúci k nízkej zamestnanosti Rómov je úroveň ich vzdelania. Častokrát sa stáva, že rómske deti sú umiestňované do pomocných škôl aj keď netrpia

žiadnou mentálnou poruchou, čo má v konečnom dôsledku dopad aj na ich budúce zamestnanie. Školský systém v momentálnej podobe nedokáže motivovať rómske deti sa vzdelávať. Aj preto len dve tretiny Rómov má ukončené základné vzdelanie. Z toho ale len polovica študovala ďalej, pričom len 15% rómskej populácie má kompletné stredoškolské vzdelanie. Osobne si myslím, že pokiaľ Rómovia nebudú ochotní sami sa vzdelávať v tomto smere nepomôže žiadna reforma školského systému ani finančné dotácie. Bude to opäť len zbytočné mrhanie finančnými prostriedkami. Hlavný problém je v mentálnom zmýšľaní týchto ľudí, ktorí nevidia vo svojich rodinách žiadne vzory, ktoré by ich inšpirovali sa vzdelávať. Žiaľ ich rodinný systém je nastavený tak, že sa spoliehajú na to, že sa o nich štát postará prostredníctvom dávok a rôznej sociálnej podpory. Toto im ale nemôžeme vyčítať, pretože na to sme si ich naučili my. Ďalšie dotácie a rôzne formy sociálnej podpory budú len v spoločnosti znásobovať protirómske nálady.

1.5.1. Straty a náklady plynúce z nezamestnanosti Rómov

Všetky náklady, ktoré štát investuje do rómskej menšiny plynú predovšetkým z ich neochoty sa zamestnať. Straty, ktoré plynú z ich nezačlenenia do spoločnosti môžeme rozdeliť na priame a nepriame. Priame straty predstavujú predovšetkým zvýšené náklady na sociálnu pomoc, zdravotná starostlivosť, vzdelávanie a kriminalita. Nepriamou ale zato najvýraznejšou stratou, ktorá v konečnom dôsledku ovplyvňuje aj priame straty, je strata na hrubom domácom produkte. Straty postihujú najmä regióny znižovaním ekonomického potenciálu obcí a okresov.

V štúdii Marcinčin odhaduje, že ak by sa nám v budúcnosti podarilo zvýšiť mieru participácie a zamestnanosti Rómov znamenalo by to celkové zvýšenie počtu zamestnaných o 200 000 osôb. Model je urobený pre časové obdobie 2000-2030 a zachytáva vývoj trhu práce, sociálnych dávok, sociálneho poistenia, školstva, zdravotníctva a kriminality. [4]

Tabuľka 5: Model vývoja trhu práce 2000-2030 [4], počet osôb v tisícoch, miery v percentách

	2000-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	2021-2025	2026-2030
Slovensko celkovo						
Osoby v produktívnom veku	3745,8	3900,5	3901,4	3786,9	3669,1	3635
Zamestnaní	2270,8	2525,8	2761,6	2852,2	2833	2847
Nezamestnaní	478,4	284,8	244,9	226,9	209,1	187,6
Miera participácie	73,4	72,1	77,1	81,3	82,9	83,5
Miera zamestnanosti	60,6	64,8	70,8	75,3	77,2	78,3
Miera nezamestnanosti	17,4	10,1	8,1	7,4	6,9	6,2
Rómovia						
Osoby v produktívnom veku	246	273	305,3	330,6	356,3	380,2
Zamestnaní	150	181,2	218,2	249,1	275,1	297,8
Nezamestnaní	31,4	19,9	19,2	19,8	20,3	19,6
Nerómovia						
Osoby v produktívnom veku	3499,8	3627,6	3596,1	3456,3	3312,8	3254,8
Zamestnaní	2121,6	2344,6	2543,3	2603,1	2557,9	2549,1
Nezamestnaní	447,1	264,9	225,7	207,1	188,8	168,0
Rozdiel oproti základnému scenáru (Slovensko)						
Zamestnaní v tis.	126,8	151,4	183,8	211,8	234,9	254,9
Nezamestnaní v tis.	4,6	-5,0	-7,5	-9,0	-10,8	-13,5
Miera participácie p.b.	3,5	3,8	4,5	5,4	6,1	6,6
Miera zamestnanosti p.b.	3,4	3,9	4,7	5,6	6,4	7,0
Miera nezamestnanosti	-0,7	-0,7	-0,8	-0,8	-0,9	-1,0

Tabuľka 6: Celkové zhrnutie dosiahnutých úspor[4]

	2000-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	2021-2025	2026-2030
Priame náklady (mil.)	102,7	156	223,3	301,8	383,6	479,3
Dávky v chudobe	45,1	45,8	59,5	76,7	93,4	109,8
Sociálne poistenie	6,2	14,0	20,8	26,5	28,6	28,5
Školstvo	14,5	21,7	26,3	33,5	41,1	48,1
Zdravotné poistenie	21,3	50,9	84,8	123,8	169,2	231,2
Kriminalita	12,7	19,1	25,6	32,9	40,5	48,1
Administratívne úspory	2,9	4,4	6,3	8,5	10,8	13,5
Nepriame náklady	2457	4632,2	7583,8	11714,8	17649,1	24956,9
Spolu (mil.)	2559,7	4788,2	7807,1	12016,6	18032,7	25436,2
Spolu %HDP	6,4	7,1	7,8	8,7	9,7	10,6

Celkovo dospel k záveru, že priame a nepriame náklady by mohli v roku 2030 predstavovať až 10,6% HDP Slovenska. S použitím diskontnej miery 10% a prerátania všetkých priamych a nepriamych nákladov od roku 2009 do roku 2030 by sme dostali jedenapolnásobok súčasného HDP. V modeli je uplatnený silný predpoklad, že za normálnych podmienok vyrobí rómska pracovná sila rovnaké množstvo ako nerómska pracovná sila. Preto aj miera participácie, zamestnanosti a nezamestnanosti je rovnaká u Rómov aj Nerómov. Nezačlenením Rómov do spoločnosti a hlavne na trh práce stráca Slovensko veľké finančné prostriedky, ktoré by mohlo využiť v iných oblastiach a sektoroch.

Hlavné závery zo štúdie Marcinčin sú:

- Najväčšie straty pramenia samozrejme z vysokej nezamestnanosti, kde netvoria žiadny produkt.
- Vysoké náklady sa vynakladajú na platenie zdravotného poistenia, ktoré za nepracujúce osoby odvádza štát. s rastúcou populáciou Rómov to bude mať vážne dôsledky pre slovenské zdravotníctvo a pravdepodobne sa budú musieť zvýšiť štátne odvody a odvodov zamestnancov, ktoré sú už aj dnes pomerne vysoké.
- K nezáujmu sa zamestnať naďalej prispievajú štátne dávky, ktoré je potrebné obmedziť len na Rómov ale taktiež Nerómov, ktorí prejavujú snahu sa zamestnať. Ostatným by som sociálne dávky odobral.
- Školský systém je v otázke výchovy Rómov pre spoločnosť najdôležitejší, ale na Slovensku práve tu dochádza aj k najzávažnejším zlyhaniam. Množstvo Rómov je

neopodstatnene presúvaných do špeciálnych škôl, čo opäť zbytočne zaťažuje štátnu pokladnicu.

- V spojitosti s Rómami je kriminalita už bežná vec, čo je úplne nepochopiteľné. Síce sa prevažne jedná skôr o priestupky ako o trestné činy aj tak by mali byť tresty oveľa tvrdšie, ideálne formou verejných prác.

Jedno je isté ak Rómovia nebudú pracovať a vzdelávať sa, náklady na nich budú len rásť. Rómska nezamestnanosť je tak dlhodobý fenomén, že pre mnohých z nich znamenal stratu pracovných návykov. Najrizikovejší sú práve mladí Rómovia, ktorí nedisponujú žiadnymi skúsenosťami na trhu práce. Demotivujúci je pri nich aj fakt, že prácu si nedokážu zaobstarať ani Rómovia s ukončeným stredoškolským vzdelaním.
Je preto nutné pripraviť programy, ktoré im dokážu pomôcť a keďže sú rómske problémy dlhodobé, mali by mať aj programy na ich riešenie dlhodobý charakter s dôrazom na udržateľnosť. Samozrejme, že v tejto otázke nemôžeme čakať výsledky v priebehu jedného či dvoch rokov.
Problematika projektov na Slovensku je v zanedbávaní všeobecných projektových zásad, riadenia projektu, monitorovania projektu a vyhodnocovania projektu, a preto sa množstvo z nich ani nikdy nezrealizuje. Z toho dôvodu potom dochádza k nezmyselnému a zbytočnému čerpaniu európskych fondov, ktoré by sa dali využiť rozumnejšie.

1.5.2. Opatrenia na integráciu Rómov prijaté EÚ

V októbri 2013 odborná sekcia európskej únie pre zamestnanosť, sociálne veci a občianstvo, prijala stanovisko týkajúce sa integrácie Rómov v EÚ.
Konkrétne návrhy, ktoré boli prijaté v rámci výboru odporúčajú, aby príslušné orgány Európskej Únie v súvislosti s uplatňovaním ľudských a menšinových práv Rómov bezprostredne prehodnotili svoje úlohy mimo otvorenej koordinácie, a to najmä, pokiaľ ide o uvedené otázky. Za dôležité v súvislosti s týmito otázkami považujeme, aby

a) Únia presne vymedzila, na základe akých kritérií v rámci svojej právomoci konštatuje porušenie ľudských práv druhej a tretej generácie, ktoré stanovila OSN, a aby zároveň objasnila, v prípade akých podozrení z porušenia práva začne súdne konanie v rámci svojej právomoci,

b) Únia uplatňovala a adaptovala tieto menšinové a ľudské práva na také životné situácie a spoločenské znevýhodnenia, ktoré sa všeobecne vo väčšej miere vzťahujú na Rómov.
c) Došlo k zapojeniu Eurostatu na základe vyhodnotenia štatistických údajov EÚ o príjmoch a životných podmienkach Rómov. Takto by sa stanovili referenčné hodnoty týkajúce sa príjmov a hmotnej núdze, ktoré by označovali nielen samotné prahové hodnoty extrémnej chudoby, ale aj okolnosti, za ktorých dochádza k porušovaniu ľudskej dôstojnosti a ľudských práv.
d) Sa rozšírili techniky, ktoré boli v tejto oblasti uplatňované len výnimočne, napr., aby sa okrem analýzy situácie „chudobných" obyvateľov, ktorých príjmy sú nižšie ako 50 a 60 % priemerného príjmu, analyzovala aj situácia obyvateľov, ktorých úroveň prímov sa pohybuje v rozpätí 25-30% alebo aby sa okrem súhrnných ukazovateľov miery diskriminácie využívali aj hodnoty „marginálnej diskriminácie," ktoré sú mimoriadne citlivými ukazovateľmi (napr. komfortné alebo preplnené bývanie). [10]

Ďalším návrhom výboru je zachovanie jazykových a kultúrnych tradícií Rómov, ktoré predstavujú základný pilier rómskej identity a taktiež podporovať ich sociálnu a rozpočtovú oblasť. Členské štáty by mali venovať veľkú pozornosť legislatívnej kontrole v oblasti diskriminácie a vytvoriť tak účinné mechanizmy v tejto oblasti. V dôsledku materiálnej nezávislosti a podpory integrácie Rómov očakáva výbor, že členské štáty budú podľa potreby poskytovať náležité odpovede a zrealizujú programy na podporu v oblasti zamestnanosti, odbornej prípravy a podnikania. Je nutné aby sa posilnili práve tie nástroje, ktoré motivujú podniky k zamestnávaniu Rómov. V rómskych komunitách, kde je miera nezamestnanosti a diskriminácie na trhu práce veľmi vysoká je nutné začať uplatňovať, špecifické formy zamestnávania a vytvárať dostatočné množstvo pracovných miest, ktoré by boli financované z verejných prostriedkov.

Všetky úlohy, ktoré sú spojené s hodnotením by mali realizovať skupiny politicky nezávislých a odborne zdatných pracovníkov a organizácií na základe otvoreného výberového konania. Ich nezávislosť by mala byť navyše posilnená rôznymi právnymi nástrojmi.

1.5.3. Integrácia a zapájanie Rómov

V dnešnej dobe mnohé organizácie rómskej občianskej spoločnosti a experti zaoberajúci sa rómskou otázkou spolu s hodnotením Európskej komisie sa zhodujú na tom, že súčasné mechanizmy a politiky v členských štátoch neumožňujú vždy dostatočne riešiť integráciu Rómov. Častokrát sa dokonca stáva, že nové východiská sú v rozpore s občianskymi a ľudskými právami. Situácia je nepriaznivá a môžeme žiaľ len konštatovať, že v niektorých členských štátoch pozorujeme rastúce vylúčenie Rómov, ktoré je spôsobené neustálou diskrimináciou a stále pretrvávajúcim anticiganizmom, čomu sa zodpovedné orgány nevenujú v dostatočnej miere. Európska Rada je presvedčená, že podstata problému spočíva v prepojení medzi sociálnym vylúčením a diskrimináciou Rómov. [10]

Odstraňovanie vzájomných negatívnych účinkov týchto mechanizmov sa musí stanoviť ako hlavný cieľ každej politiky v oblasti začlenenia. Najdôležitejšie v tejto súvislosti je integrácia Rómov, podpora ich zapájania, rozvoj ich kapacít a poskytnutie autonómneho postavenia rómskych organizácií. Tieto ciele je možné dosiahnuť len ak sa rómska politika bude skutočne venovať oblastiam, ktoré sú priamo späté s Rómami a vďaka ktorej Rómovia nebudú považovaní len za príjemcov pomoci, ale taktiež za aktérov, ktorých účasť je pri riešení daných problémov nevyhnutná. Je nutné aby boli Rómovia uznaní za zodpovedných členov spoločnosti, schopných a ochotných ovplyvňovať svoj život. Výbor na základe skorších štúdií preukázal, že u hovorcov rómskeho spoločenstva, organizácií rómskej občianskej spoločnosti a ich zástupcov je značná frustrácia a nedôvera.

Podľa názoru výboru a v protiklade s deklarovanými zámermi „do strategického plánovania neboli v dostatočnej miere zapájané zložky príslušných organizácií, následne nevznikali základné mechanizmy účasti a v radoch zástupcov príslušných skupín sa v dôsledku často storočných skúseností s diskrimináciou a segregáciou nepodarilo v rozhodujúcej miere vytvoriť ovzdušie dôvery.“ [10] K podobným záverom dospeli aj štúdiá, ktoré vypracovalo ERPC[2].

[2] „ väčšina respondentov v členských štátoch uviedla, že proces vypracovania národných stratégií integrácie Rómov nebol dostatočne transparentný. Pokiaľ ide o realizáciu národných stratégií integrácie Rómov, vo väčšine prípadov je účasť zainteresovaných strán nejasná, najmä čo sa týka zapojenia Rómov.“ Analysis of National

V súvislosti so zmenami v oblasti rozhodovania a v sociálnej oblasti výbor zdôrazňuje, že tento proces je absolútne nemysliteľný bez účasti Rómov a organizácií občianskej spoločnosti, ktoré s nimi spolupracujú na realizácií, vypracovaní a hodnotení. Na meranie integrácie a zapájania Rómov je potrebné vymedziť také ukazovatele, ktoré túto mieru budú systematicky zaznamenávať (centrálna alebo miestna administratíva, údaje o školskej dochádzke, miera zapájania do realizácie programov atď.). Výbor očakáva a navrhuje rozšírenie koncepčného rámca spolupráce, zavedenie platformy pre stály dialóg, vytvorenie vhodných mechanizmov organizácie určených na zapájanie. Počíta sa aj so zriadením fondu pomoci na podporu integrácie a autonómneho postavenia Rómov. Operačný program ESF (európsky sociálny fond), resp. zabezpečenie podporných programov určených na poskytovanie technickej pomoci by mohli byť takisto dôležité pre rozvoj inštitucionálnych kapacít rómskych organizácií.[10]

„Vyžaduje sa, aby sa kompetentní politickí činitelia jasne dištancovali od prejavov, ktoré sú akýmkoľvek spôsobom namierené proti Rómom, vzbudzujú obavy a ktoré sú násilné, mimoriadne diskriminujúce a rasistické. Dôležitý je samozrejme aj dohľad nad takýmito prejavmi rasistického násilia. Je nutné vypracovať právne, administratívne, regulačné a verejné nástroje, ktoré umožnia viesť účinný boj proti týmto javom. V tomto smere nesú osobitnú zodpovednosť spoločenskí mienkotvorcovia a najmä politická a mediálna elita. Výbor zároveň navrhuje, aby sa v rámci jednotnej metodiky realizovali systematické výskumy týkajúce sa predsudkov a aby sa vytvorili také právne nástroje, ktoré v prípade výsledkov smerujúcich k negatívnym trendom, budú schopné povzbudiť vlády, aby upravili príslušné odborné politiky alebo ich realizáciou zintenzívnili svoje úsilie.“ [10]

Nakoľko diskriminácia a segregácia Rómov pretrváva už niekoľko generácií a dotýka sa všetkých aspektov ich života nie je postačujúce realizovať programy v podobe projektov, ktoré sa zameriavajú len na jednu problémovú oblasť, ale je nutné riešiť tieto problémy systematicky a komplexne.

1.6. Dlhodobá nezamestnanosť

Ako sme už uviedli na Slovensku je najväčší problém s dlhodobou nezamestnanosťou. Je to spôsobené aj tým, že ľudia postupne strácajú pracovné návyky a pracovnú morálku. Navyše ak k tomu pribudne zlý sociálny systém, ktorý sa často zneužíva a slabé finančné ohodnotenie zamestnanca v práci nie je sa ani čomu čudovať, že u dlhodobo nezamestnaných je znížená návratnosť na trh práce. Okrem toho sa stáva, že existujúce pracovné miesta nie sme schopní obsadiť, kvôli rozvinutej šedej ekonomike a nevhodnej skladbe nezamestnaných. Problém je stále s nízkou kvalifikačnou úrovňou obyvateľstva a presýtenosťou trhu niektorými profesiami. K tomu momentálne pribúda aj nízka geografická mobilita nezamestnaných v SR.

Dlhodobá nezamestnanosť na úrovni 12% je od roku 1998 najvyššia v EÚ. Je to predovšetkým problém východného a stredného Slovenska. Najčastejšie sú to nízko kvalifikovaní mladí ľudia bez základného vzdelania, ktorí prišli o prácu a nemôžu sa nanovo zamestnať. Často sa stáva, že tento jav pretrváva aj dlhšie ako 5 rokov. Ide o občanov, ktorí spadajú do sociálnej siete, veľmi často strácajú počas tohto stavu pracovné návyky a prestávajú si ďalej hľadať prácu a tým sa stávajú ekonomicky neaktívni, aj napriek tomu, že môžu a sú schopní pracovať.

Jeden z hlavných problémov dlhodobo nezamestnaných a iných znevýhodnených osôb je problematické umiestnenie na trh práce vzhľadom na ich nižšiu produktivitu práce v porovnaní s ostatnými uchádzačmi o zamestnanie. Je to spôsobené tým, že zamestnávateľ sa vystavuje riziku, že bude menej konkurencieschopný. Aj z tohto dôvodu sa zavádzajú dotácie, aby sa vzniknutá nerovnováha vykompenzovala. Otázna je ale jej výška, pretože príliš vysokú dotáciu nebude chcieť nikto hradiť. [1]

Vývoj počtu pracovných miest na Slovensku výrazne kolíše v závislosti od toho, aké náročné finančné opatrenia boli prijaté v danom roku. Celkovo môžeme povedať, že rezort práce potrebuje predvídať neželané zmeny na trhu práce prípadne ich veľmi rýchlo korigovať. S novelou zákona o službách zamestnanosti prichádza snaha o zlepšenie efektívnosti sociálnych nástrojov a tiež snaha o zabránenie ich zneužívania. Okrem toho sa zvyšuje dôraz na znevýhodnené skupiny uchádzačov o zamestnanie.

Problém zamestnanosti by bolo možne riešiť aj prostredníctvom podpory cez inovatívne finančné nástroje. Práve na tento účel bol zriadený aj Fond sociálneho rozvoja, ktorého hlavná úloha je otvoriť cestu do spoločnosti ľuďom, ktorí sú na jej okraji (bezdomovci, prisťahovalci, Rómovia, väzni, ženy po materskej). Všetky projekty, ktoré

spadajú pod tento fond sú spolufinancované z Európskeho sociálneho fondu. Jedným z takýchto projektov je aj fond sociálneho rozvoja kapitálu. Fond by sa zameral len na segmenty, u ktorých sú ich prevádzkové náklady plne pokryté ich výnosmi, ale neprinášajú komerčnú úroveň zisku, preto nie je o ne záujem v spoločnosti bežných investorov. Užitočný by tento fond bol hlavne kvôli aktivitám s pozitívnymi externalitami, ktoré sú na trhu ponúkané v nedostatočnej miere. Takýto typ nástroja by bol prospešný hlavne v zaostalejších regiónoch SR, ktoré trpia nedostatkom investorov. [1]

1.6.1. Štruktúra dlhodobej nezamestnanosti na SR

Dlhodobo nezamestnaný predstavujú veľmi rôznorodú skupinu ľudí. Ak ju hlbšie študujeme, vidíme výrazné rozdiely na úrovni regiónov, vekových skupín ako aj formálneho vzdelania. V rámci Slovenska je najvýraznejšia koncentrácia dlhodobo nezamestnaných na juhu stredného Slovenska pričom sú to prevažne ľudia s nižšou úrovňou vzdelania. Dôležité je podotknúť, že pri analýze sa opierame o Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, ktoré eviduje oficiálnych uchádzačov o zamestnanie. Tu samozrejme nájdeme zaevidovaných aj nezamestnaných, ktorí ale v skutočnosti pracujú na dohodu prípadne načierno a na druhej strane sú tu aj ľudia, ktorí v skutočnosti spĺňajú predpoklady o dlhodobej nezamestnanosti, ale v systéme nie sú evidovaní (bezdomovci, odradení, vyradení pre nespoluprácu).Týchto samozrejme z analýzy abstrahujeme.

Obrázok 4: Dlhodobá nezamestnanosť v okresoch SR [6]

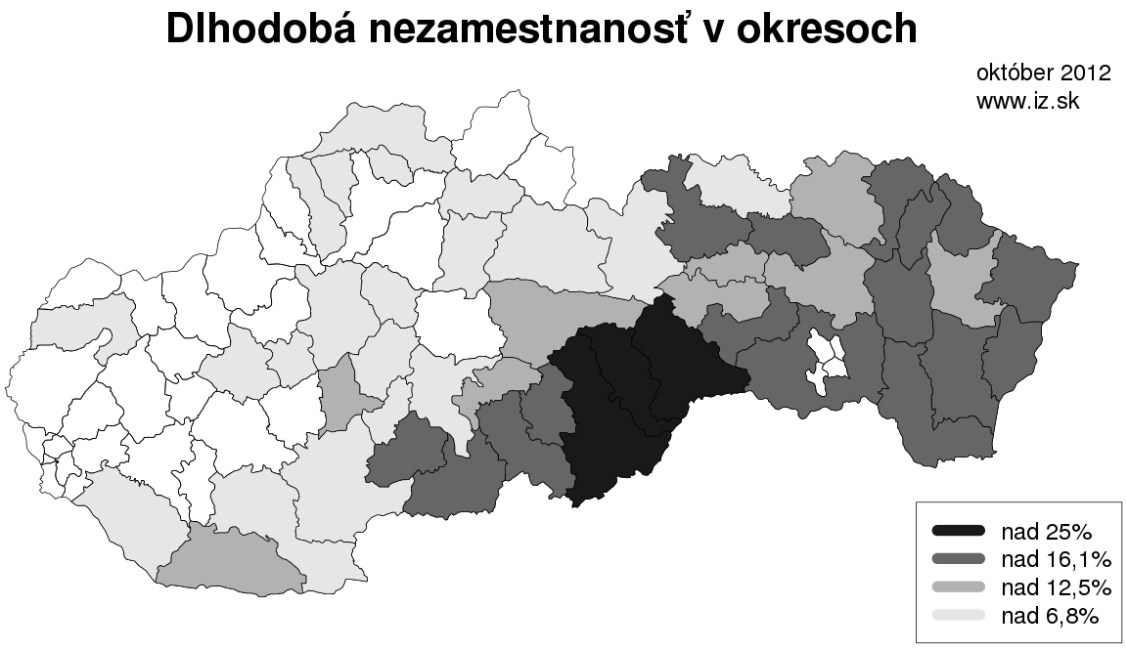

Z obrázka môžeme vidieť rozdiely v dlhodobej nezamestnanosti na úrovni okresov. Situácia na úrovni krajov je vyrovnanejšia. Je to spôsobené tým, že najviac postihnuté regióny disponujú silným pólom rastu v niektorých okresoch, čo na krajskej úrovni v konečnom dôsledku znižuje dlhodobú nezamestnanosť (napr. v Košickom kraji sú to Košice, v Prešovskom mesto Prešov a turistické regióny). Na Slovensku máme aj oblasti, kde na jedného dlhodobo nezamestnaného pripadajú len štyria prípadne ešte menej pracujúcich. Tieto oblasti spolu tvoria až 37% rozlohy SR. Dlhodobá nezamestnanosť nie je len dôsledok, ale aj príčina našich regionálnych rozdielov. Na jednej strane nedostatočný rozvoj regiónov brzdí tvorbu pracovných miest a na druhej strane nezamestnanosť spôsobuje nízku kúpyschopnosť obyvateľstva, nárast apatie, pasivity a kriminality. [6]

Ako som už uviedol vyššie dlhodobá nezamestnanosť je úzko spätá aj s formálnym vzdelaním a platí, že čím vyššie vzdelanie človek dosiahne tak tým nižšia je pravdepodobnosť, že by si nenašiel uplatnenie na trhu práce. Ak by sme rozdelili spoločnosť do troch kategórií:

- Obyvatelia, ktorí dosiahli vyšší stupeň vzdelania ako maturitný (vysokoškolské vzdelanie, vedecké, akékoľvek vyššie ako maturitné).
- Obyvatelia s ukončeným maturitným vzdelaním.
- Obyvatelia, ktorí nedosiahli maturitné vzdelanie (stredné odborné vzdelanie, základné vzdelanie, resp. bez vzdelania).

V nadväznosti na nezamestnanosť môžeme povedať, že 8,7% nezamestnaných disponuje vyšším ako maturitným stupňom vzdelania, 30,34% maturitným stupňom a 60,96% nezamestnaných nemá ani maturitu.

Tabuľka 7: Krátkodobá a dlhodobá nezamestnanosť v závislosti od dosiahnutej výšky formálneho vzdelania [6]

Vzdelanie SR	Vyššie ako maturitné		Maturitné vzdelanie		Bez maturitného vzdelania	
Nezamestnanosť	KN	DN	KN	DN	KN	DN
Počet	24863	10680	75141	48352	103124	144998
Podiel v skupine	70,2%	29,8%	60,8%	39,2%	41,6%	58,4%

Zatiaľ čo u skupiny obyvateľov s vyšším ako maturitným vzdelaním a takisto u obyvateľov s maturitným vzdelaním prevládajú krátkodobo nezamestnaní, u obyvateľov

bez maturity je to dlhodobá nezamestnanosť. Pri hlbšej analýze by sme zistili, že skupinu obyvateľov bez maturitného vzdelania tvoria prevažne obyvatelia so základným respektíve žiadnym vzdelaním, ktorí predstavujú až 54% tejto kategórie.

1.6.2. Veková skladba dlhodobo nezamestnaných

V podmienkach SR je dlhodobá nezamestnanosť obyvateľov do 20 rokov relatívne nízka. Ide predovšetkým ešte o študentov, preto tu nie je priestor na splnenie hlavného kritéria dlhodobej nezamestnanosti, a to byť nezamestnaný dlhšie ako jeden rok. Ak by sme obyvateľstvo ďalej hodnotili v intervaloch po päť rokov zistili by sme, že medzi 20. a 60. rokom života v týchto päťročných intervaloch nie sú výrazné rozdiely v počte dlhodobo nezamestnaných. O niečo problémovejšie sú skupiny nad 35 rokov, ale tento rozdiel je len minimálny. Keďže sledujeme len počet dlhodobo nezamestnaných v skupine ekonomicky aktívnych obyvateľov je dlhodobá nezamestnanosť nad 60 rokov tiež veľmi nízka. Tu prispieva aj fakt, že sem nerátame predčasných dôchodcov.

Graf 11: Miera dlhodobej nezamestnanosti v skupinách [6]

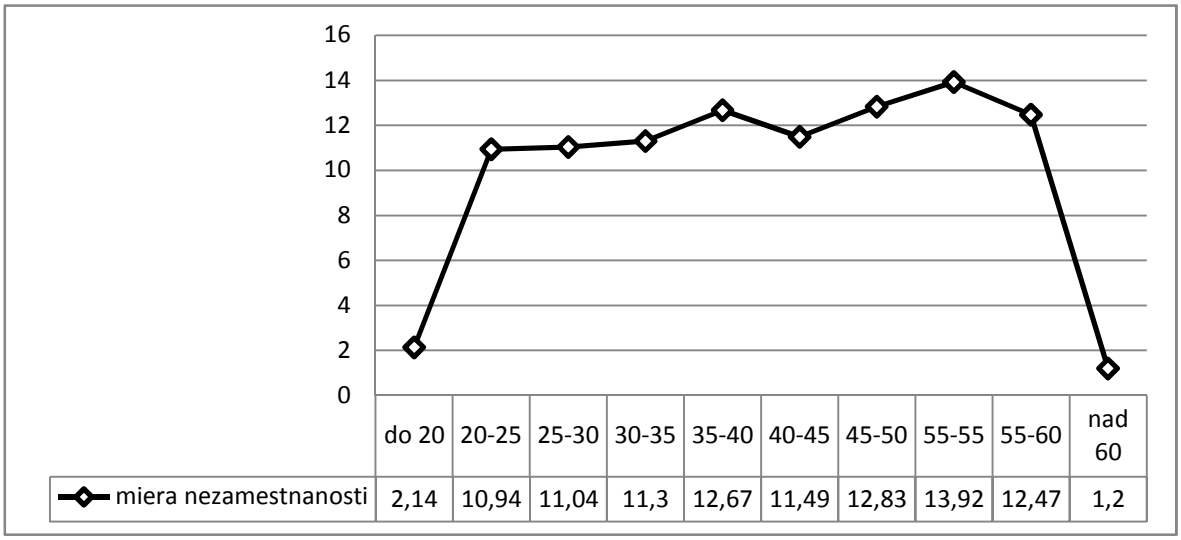

	do 20	20-25	25-30	30-35	35-40	40-45	45-50	55-55	55-60	nad 60
miera nezamestnanosti	2,14	10,94	11,04	11,3	12,67	11,49	12,83	13,92	12,47	1,2

Z obrázka je jasné, že dlhodobá nezamestnanosť na Slovensku trápi občanov bez ohľadu na vek. Situácia je ale rozdielna ak sa na to pozrieme z pohľadu krajov. Najlepšie je na tom Bratislavský kraj, kde najväčšiu časť dlhodobo nezamestnaných tvoria obyvatelia, ktorým chýba do dôchodku menej ako 10 rokov. Je to spôsobené silnou konkurenciou na trhu práce, kde mladší vytláčajú starších. Pokiaľ by bola rovnaká situácia

aj v ostatných krajoch, dlhodobá nezamestnanosť by sa odstránila bez akýchkoľvek zásahov prirodzenou cestou v priebehu niekoľkých rokov. Na druhej strane napríklad v Banskobystrickom kraji je viac dlhodobo nezamestnaných vo veku 35-40 rokov ako 55-60. Podobná situácia je aj v Nitrianskom a Trnavskom kraji, len nie v takom rozsahu. Typický príklad ako by to nemalo vyzerať nám poskytuje Prešovský samosprávny kraj. Tu je počet dlhodobo nezamestnaných vyrovnaný až na vekovú kategóriu 55-60 rokov, ktorých je paradoxne najmenej. V takomto prípade by odstraňovanie dlhodobej nezamestnanosti trvalo veľmi dlhé časové obdobie, a to len za predpokladu, že by na trh prestali vstupovať ďalší dlhodobo nezamestnaní. Pretože podstatnú časť dlhodobo nezamestnaných tvoria mladí obyvatelia, je ponechávanie udalostí na trh práce, prípadné experimentovanie s nedomyslenými plánmi v podmienkach Slovenska absolútne vylúčené.

1.7. Psychologické aspekty spojené s nezamestnanosťou

Nezamestnanosť patrí medzi nepríjemné hraničné udalosti v živote človeka. Samozrejme najzávažnejšie problémy spojené s nezamestnanosťou vznikajú kvôli nedostatku finančných zdrojov. Tento aspekt sa automaticky podpíše aj na psychike človeka. Problémy spojené so stratou zamestnania sa odrážajú najmä v inšpirácii poskytovanej pracovným prostredím, v spoločenskom uznaní, v strate kontaktov s kolegami a nenaplnenom voľnom čase (predtým vypĺňaný práve pracovným nasadením).

Nezamestnaní strácajú sebadôveru a istotu. Častokrát majú problémy komunikovať so svojím okolím, a to v konečnom dôsledku vedie k pocitom bezmocnosti a zábranám, ktoré ovplyvňujú ich opätovný návrat na trh práce. Nezamestnaní nadobúdajú pocit, že ich neadekvátny spôsob jednania a nepriaznivé životné udalosti sú nezmeniteľné. Nakoľko je dnešný trh práce presýtený, mnohí nezamestnaní si nedokážu sami nájsť zamestnanie. Pre opätovné zamestnanie je dôležité, aby zmenili svoje chovanie a osobné postoje, hlavne v otázke predať sa ako pracovná sila. [14] [15]

Celkový priebeh nezamestnanosti má v rámci psychiky svoj postupný zákonitý vývoj, ktorý popisuje Harissonov model v nasledovných fázach: [14], [15]

1. Šok : človek vtedy odmieta skutočnosť, že sa stáva nezamestnaný.
2. Optimizmus: je špecifikovaná ako snaha o opätovný návrat na trh práce.
3. Pesimizmus: postupné opadávanie od snahy sa zamestnať, postupné strácanie sebaúcty. Z časového hľadiska je to obdobie do 6 mesiacov.
4. Fatalizmus: úplná rezignácia v snahe si nájsť prácu. Narastá apatia voči spoločnosti a dochádza k odmietaniu základných občianskych a ľudských hodnôt.

Tento model samozrejme neplatí pre každého rovnako. Rozdiely sú nielen na úrovni jednotlivca, ale aj v rôznych vekových kategóriách.
Pre mladých ľudí predstavuje zamestnanie akýsi vstup do sveta dospelých, kde si postupne získavajú rešpekt a voľnosť, preto získanie zamestnania priaznivo vplýva na ich psychiku. Naopak na druhej strane ak sa študentovi po ukončení štúdia nepodarí hneď zamestnať, nemá to na neho výrazný vplyv, pretože ešte stále nemá vytvorené pracovné návyky a zázemie.
Najzničujúcejšie účinky má nezamestnanosť na ľudí v strednom veku. Je to spôsobené zmenou životného cyklu a taktiež adaptáciou na nové finančné pomery.
Rizikovou skupinou sú aj dôchodcovia, na ktorých môže mať odchod zo zamestnania negatívne psychologické dopady predovšetkým v prípade nedobrovoľného odchodu. [14], [15]

1.7.1. Nezamestnanosť a sociálno-patologické javy

Problémy sociálno-patologických javov sú v dnešnej dobe pomerne málo analyzované, aj preto sa variabilita medzi sociálno-patologickými javmi a nezamestnanosťou stáva predmetom skúmania viacerých vedných disciplín. Sociálno-patologické javy, ktoré súvisia s nezamestnanosťou sú napríklad agresivita, kriminalita, abúzus alkoholu, bezdomovectvo, patologické hráčstvo a samovražednosť.
V spojitosti s alkoholizmom je zaujímavé zistenie, že ani získanie výhodného zamestnania neposkytuje automaticky riešenie pri ťažkostiach s alkoholickými návykmi. Najrizikovejší sú v tomto smere ľudia, ktorí sú čiastočne zamestnaní.

Zo štúdií Kleinovej (1997) sa zistilo, že neuspokojenie túžby sa zamestnať môže dokonca vyvolať až odpor k spoločnosti, ktorý môže byť spojený s agresivitou, ktorá u niektorých jedincov môže prerásť až ku kriminalite.[3]

Nezamestnaní sú veľmi rizikoví aj v oblasti patologického hráčstva, ktoré je vo väčšine prípadov aj dôvodom straty práce. Častokrát u nich dochádza k zadlžovaniu, klamaniu, porušovaniu právnych noriem, len aby sa dostali k finančným prostriedkom. Takto postihnutá osoba stráca pracovnú motiváciu, záujmy, charakter interpersonálnych vzťahov, rodinu, v podstate celý svoj život. Sprievodným javom patologického hráčstva sa čoraz častejšie stáva bezdomovectvo. Ak je človek bez domova je pre neho už prakticky nemožné nájsť si trvalé zamestnanie, pretože jeho životnému štýlu už chýba tradičný denný režim a pracovné návyky.

Najhorší scenár spojený s nezamestnanosťou je samovražda. Na základe 156 štúdií sa preukázalo, že nezamestnanosť sa v nich spája so zvýšeným výskytom samovrážd a pokusov o samovraždu. Niektoré štúdie uvádzajú až deväťkrát vyššiu mieru parasuicíd (nedokonané demonštratívne samovraždy) u nezamestnanej ako u zamestnanej populácie. Celkovo môžeme hodnotiť nezamestnanosť ako ťažkú životnú situáciu, ktorá je náročným testom najmä pre psychiku človeka, s ktorou sa každý jedinec vyrovnáva rozdielne.[3]

1.8. Nízka mobilita pracovnej sily

Jednou z príčin dlhodobej nezamestnanosti je aj nízka mobilita pracovnej sily. Slovensko v otázke mobility pracovnej sily výrazne zaostáva za krajinami EÚ. Je to spôsobené hlavne nízkou cenou práce a vysokými nákladmi na cestovanie. Slabo je u nás rozvinuté nájomné bývanie a ceny za bývanie sú vysoké, čo vedie k neochote sa sťahovať za prácou. Najčastejšie ľudia dochádzajú za prácou do bratislavského kraja, ktorý predstavuje ekonomicky najvyspelejšiu časť Slovenska hlavne kvôli širokej ponuke pracovných príležitostí. Momentálne najviac pracujúcich je zamestnaných v stavebníctve a finančníctve pod vplyvom veľkých firiem. Najväčší rozvoj mobility pracovnej sily sa očakáva v regiónoch Žilina a Trnava, v ktorých sa vytvorili silné ekonomické centrá vďaka zahraničným investíciám.

Medzi rokmi 1996-2010 sa počet migrujúcich v rámci územia SR výrazne nemenil a pohyboval sa v rozmedzí 77-92 tisíc ľudí. Úroveň migrácie kulminovala v rokoch ekonomického rozmachu 2006-2008. Úroveň migrácie je na Slovensku nízka a priemerne

sa sťahujeme len raz za život. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že mužská populácia je mobilnejšia ako ženská. Taktiež je zrejmé, že slobodní sú flexibilnejší a prispôsobivejší zmene prostredia v porovnaní s rozvedenými alebo manželmi. Ochotu migrovať za prácou majú hlavne ľudia v produktívnom veku so stredoškolským alebo vysokoškolským vzdelaním. Sťahujeme sa prevažne na väčšie vzdialenosti len zriedka kedy je to na úrovni jedného kraja a postupne dochádza k tomu, že sa sťahujú starší obyvatelia, čo bude pravdepodobne spôsobené neskorším odchodom do dôchodku. Zlepšenie aktuálne situácie treba hľadať hlavne v zlacnení hromadnej dopravy a nájomného bývania. Čoraz viac sa posúva do popredia aj tele práca, čiže práca z domu, ktorá ešte navyše šetrí aj naše životné prostredie. [1]

2 Inkluzívne zamestnávanie

2.1. Odhad vývoja ekonomiky SR

V nasledujúcom období budú mať vplyv na vývoj ekonomiky Slovenska vonkajšie aj vnútorné faktory. Za vonkajšie označujeme tie faktory, ktoré nie sú priamo ovplyvňované domácou ekonomickou činnosťou. Hovoríme predovšetkým o vplyve zahraničného obchodu, ktorý je pre otvorenú ekonomiku SR jedným z kľúčových faktorov ekonomického rozvoja. Na druhej strane medzi hlavné vnútorné faktory zaraďujeme rozpočtovú politiku, daňový systém a priame zásahy vlády (tvorba rozpočtu, deficit).

Tabuľka 8: Prognóza vývoja slovenskej ekonomiky 2014-2020 podľa Partnerskej dohody[1]

Prognóza vybraných makroekonomických ukazovateľov do roku 2020												
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
HDP v bežných cenách, mld. eur	65,9	69,1	71,5	73,8	77,5	81,7	86,3	90,9	95,4	99,9	104,6	
HDP v stálych cenách, rast	4,4	3,2	2	1,2	2,9	3,3	3,6	3,3	3,1	2,8	2,8	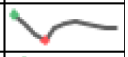
Zamestnanosť (15-64), rast	-2	1,5	0,6	-0,5	0,7	1	1	0,7	0,5	0,3	0,2	
Miera nezamestnanosti (15-64)	14,4	13,5	14	14,3	13,8	13	12,1	11,5	11,2	10,9	10,9	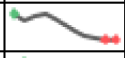
Inflácia (HICP)	0,7	4,1	3,7	2,4	2,5	2,5	2,3	2,1	1,9	2	2	
Zdroj: ŠÚ SR, IFP, AWG												

Ako sa pôvodne predpokladalo rast slovenskej ekonomiky v roku 2013 postupne spomalil na 1,2%. Pozitívny vplyv na tento rast mal hlavne čistý export. V rokoch 2014-2020 sa naďalej predpokladá mierny pokles spotreby domácností a tiež v tomto období dôjde k zníženiu deficitu verejných financií, čo bude mať za následok pokles výdavkov vo verejnej správe. Aj napriek pretrvávajúcej neistote fixné investície budú rásť. Tento rast bude spôsobený pozitívnym vplyvom investičných aktivít v automobilovom priemysle. Dôležitý pre rast ekonomiky bude v značnej miere zahraničný obchod, ale počnúc rokom 2014 sa predpokladá aj pomalý nárast domácej spotreby. Okolo roku 2016 pravdepodobne dôjde k uzatvoreniu produkčnej medzery a od tohto okamihu by už mala ekonomika rásť rovnovážnym tempom. Pomalý rast vonkajšieho prostredia a trhu práce spolu s fiškálnou konsolidáciou povedú k poklesu zamestnanosti, a preto miera nezamestnanosti môže

prekonať v roku 2014 14% hranicu. V dôsledku rastu HDP je veľmi pravdepodobné, že miera nezamestnanosti bude postupne klesať a v roku 2016 by to mohlo byť už len 12%. Ak dôjde k zrýchleniu ekonomickej aktivity môžeme očakávať aj postupný rast miezd.

2.2. Zavedenia inkluzívneho trhu ako riešenie dlhodobej nezamestnanosti

Jedným z hlavných pilierov Stratégie Európa 2020 je inkluzívny rast. Každý členský štát má voľnú ruku pri voľbe spôsobu jeho dosahovania s prihliadnutím na ekonomickú situáciu v danej krajine. Pre Slovensko má význam zavedenia inkluzívneho zamestnávania hlavne kvôli otázke dlhodobej nezamestnanosti (snaha zvýšiť šance dlhodobo nezamestnaných a neaktívnych nájsť si na trhu práce riadne zamestnanie), čo v konečnom dôsledku pomôže zvýšiť mieru zamestnanosti.

Obrázok 5: Dlhodobá nezamestnanosť v krajinách EÚ [6]

Na obrázku môžeme vidieť dlhodobú nezamestnanosť v krajinách Európskej Únie, pričom svetlé oblasti predstavujú vysokú mieru dlhodobej nezamestnanosti.

V mnohých prípadoch sa stáva, že nižšia produktivita práce je štátom kompenzovaná rôznymi príspevkami a dotáciami. Výška týchto dotácií musí byť nastavená tak, aby sa dotácie nezneužívali, ale na druhej strane aby vyrovnali rozdiely v produktivite práce, preto je ťažké optimalizovať ich hodnotu. Pri nízkom nastavení dotácií bude ich efekt nedostatočný až mizivý. Naopak ak sa nastaví vysoká hodnota, takéto zamestnávanie sa stane príliš ziskové, čo povedie k narušeniu otvoreného trhu.

Ak nastavíme optimálne inkluzívny trh, umožní nám to určiť cenu práce trhovo. To znamená, že cena práce bude v rôznych regiónoch SR na rovnakom pracovnom mieste rôzna. V konkurenčnom prostredí sa inkluzívne podniky budú uchádzať o zákazky, čo umožní, že vynaložené prostriedky sa budú pohybovať na nízkej úrovni. Okrem toho nakoľko ide o služby, ktoré sú v oblasti verejnej správy nutné, bude vykonávaný aj dohľad nad činnosťou zamestnancov. Je samozrejmosťou, že inkluzívne zamestnávanie nemôže samo o sebe vyriešiť otázku dlhodobej nezamestnanosti. Hlavným cieľom je dať dlhodobo nezamestnaným šancu na získanie štandardného zamestnania na trhu práce. Predovšetkým sa kladie dôraz na prácu s dlhodobo nezamestnanými v otázkach pracovných návykov a pracovnej morálky pre ďalšie zaradenie na trh práce. [6]

2.2.1. Popis inkluzívneho zamestnávania

Zamestnaním dlhodobo nezamestnaných sa zvýši ich životná úroveň a obnovia sa ich pracovné návyky. Dôležitou požiadavkou pri zamestnávaní týchto osôb je používanie štandardných pracovno-právnych zmlúv, ktoré majú výhodu pri riešení špeciálnych situácií ako sú (dovolenky, odmeny, choroby atď.).

Z prieskumov, ktoré boli urobené sa zistila výrazná absencia verejného sektora, ktorý uskutočňuje veľké množstvo zákaziek, do ktorých by mohol zapojiť aj dlhodobo nezamestnaných, ale nedeje sa to.

Z toho dôvodu je nutné, aby verejné inštitúcie robili také obstarávania, do ktorých by boli zapojení aj dlhodobo nezamestnaní. Tým pádom by na verejných zákazkách pracovali len podniky, ktoré by zamestnávali ľudí z cieľovej skupiny (čiže dlhodobo nezamestnaných, ktorí nemajú žiadne fyzické problémy ani iné prekážky sa zamestnať). V podmienkach Slovenska to je 250 000 osôb. Takto sa podarí zamestnať obyvateľov

z cieľovej skupiny a verejné zákazky budú realizované v primeraných cenách. Takýmto spôsobom nebudú potrebné žiadne dotácie, čo povedie k zníženiu administratívnej a byrokratickej náročnosti. [6]

Ak nejaký podnik bude chcieť vstúpiť na trh inkluzívneho verejného obstarávania, musí splniť niekoľko požiadaviek. Hlavná požiadavka je samozrejme zamestnávanie obyvateľov z cieľovej skupiny, ktorí musia predstavovať tri štvrtiny z celkového počtu zamestnancov. Tieto podniky môžu byť zakladané fyzickými ale i právnickými osobami. Zisk tvorený inkluzívnymi podnikmi sa bude prerozdeľovať v rámci podniku.

Medzi ďalšie podmienky patrí aj vysoký podiel mzdových nákladov na celkových nákladoch, publikácia mesačných a výročných správ a používanie iba platných zamestnaneckých zmlúv. Takéto podmienky sú dosť náročné, a preto nebude jednoduché pre podniky ich dosiahnuť. Jednou z možností je postupné vytváranie dcérskych spoločností vo forme s.r.o., nakoľko sa náklady na ich založenie postupne znižujú. Kontrolu nad podnikmi budú mať úrady práce. Dlhodobo nezamestnaní sa budú môcť zamestnať v ktoromkoľvek z týchto podnikov alebo si dokonca založiť vlastný podnik, záleží to len od nastavenia finančných prostriedkov. Tieto finančné prostriedky budú získavané z inkluzívneho verejného obstarávania, pričom v cene ktorého sa odzrkadlia aj náklady súvisiace so zvyšovaním zamestnateľnosti. Príklady inkluzívnych podnikov [6]:

- Pomocné práce v stavebníctve (parky, školy, námestia,...)
- Pomoc spojená s opravou kultúrnych pamiatok (hrady, zámky)
- Rekonštrukcie a výstavby ciest, železníc
- Výstavby komunitných centier prípadne sociálnych bytov
- Rôzne druhy upratovacích prác

Vďaka takýmto podnikom cieľová skupina nadobudne opäť pracovné návyky, vzdelanie, sociálny kontakt, štatút zamestnaného, zodpovednosť, poriadnu mzdu a s tým spojenú aj vyššiu životnú úroveň. Dokázali by sa realizovať aj projekty, na ktoré nemajú regióny dostatočné finančné prostriedky (napr. rozvoj infraštruktúry), čo by priaznivo vplývalo na rozvoj turistiky a cestovného ruchu v regiónoch.

Inkluzívne zamestnávanie je len podporná súčasť iných projektov. Ak by sme chceli rekonštruovať hrad, tak najskôr je potrebné urobiť výber konkrétnych činností

rekonštrukcie, urobiť archeologický a historický výskum a až následne prebehne samotná rekonštrukcia, v ktorej sa uplatnia aj inkluzívny zamestnanci.

Základom dobrého fungovania inkluzívneho zamestnávania je správna finančná motivácia zamestnancov. Je nutné, aby čistý príjem z práce na inkluzívnom trhu prevyšoval sociálne dávky. K tomu by ale nemalo dôjsť, pretože cena práce pre inkluzívnych zamestnancov je vypočítaná tak, aby boli inkluzívny zamestnanci ochotní nastúpiť na trh práce. Najdôležitejším prínosom inkluzívneho trhu je jeho udržateľnosť mobilizácie zamestnanosti, čo znamená, že nedochádza k vytláčaniu starých zamestnancov novými, čiže sa uplatňuje Sayova teoréma (Sayov zákon trhu).

Tento hovorí o rovnováhe agregovaného dopytu a agregovanej ponuke. Vychádzal predovšetkým z poznatkov klasickej a neoklasickej ekonomickej teórie. Na základe tohto zákona si ponuka automaticky vytvára dopyt, inak povedané: Každý kupujúci je súčasne aj predávajúci a naopak. Na základe rovnováhy medzi agregovaným dopytom a agregovanou ponukou nie je potom možný vznik ekonomických kríz z nadvýroby.[13]

Ohľadom platnosti Sayovej teorémy sa neustále vedú diskusie. Je jedným z hlavných prvkov, ktoré rozdeľujú smery ekonomického myslenia. Niektoré ekonomické teórie predpokladajú jej prísne uplatnenie ako napríklad klasicko-neoklasická teória, všeobecná teória rovnováhy a monetaristické teórie. Iné sa stotožňujú len s jej slabým uplatnením (Keynesovská teória, teória racionálnych očakávaní, neokeynesovská teória) a niektoré ju neuznávajú vôbec (Marx, postkeynesovské teórie). [9]

2.2.2. Makroekonomický dosah zavedenia inkluzívneho zamestnávania

Hlavným prínosom inkluzívnych podnikov musí byť ich viditeľný vplyv na nezamestnanosť na Slovensku, čiže zmenšovanie počtu obyvateľov v cieľovej skupine. Snahou inkluzívneho zamestnávania je zníženie dlhodobej nezamestnanosti v priebehu 10 rokov o 100 000 osôb, čo predstavuje približne tretinu cieľovej skupiny. Na dosiahnutie tohto cieľa bude vplývať veľkosť inkluzívneho trhu. Ak by sme napríklad predpokladali úspešný prechod z inkluzívneho na otvorený trh práce na úrovni 20%, je potrebné zapojiť do inkluzívneho zamestnávania až 50 000 osôb každý rok, ktorých v inkluzívnych podnikoch bude zaúčať ďalších 16 650 stálych zamestnancov. Mzdové náklady vynaložené pre cieľovú skupinu budú pri minimálnej mzde 352€ mesačne okolo 286 miliónov eur, pre vedúcich partií pri 1,5 násobku minimálnej mzdy to bude 108 miliónov eur a pre ešte

vyšších predstaviteľoch budú mzdové náklady 57 miliónov eur. K tomu je potrebné ešte prirátať nemzdové náklady (doprava, strava, pracovné pomôcky atď.), ktoré odhadujeme vo výške 193 miliónov. [6]

Výnosy z inkluzívneho zamestnávania budú činiť 644 miliónov eur, čo spolu s pridanou hodnotou bude predstavovať až 773 miliónov eur.

Tabuľka 9: Náklady na inkluzívne zamestnávanie v priebehu jedného roka [6]

Náklady	Mesačné mzdové náklady	Počet osôb	Ročne v tisícoch eur
Cieľová skupina	476€	50 000	285 542
Vedúci	714€	12 650	108 363
Vyšší vedúci	1 190€	4 000	57 108
Spolu mzdové			451 014
Nemzdové		30%	193 292
Spolu náklady			644 306
DPH			128 861
Spolu náklady			773 168

Úspory z inkluzívneho zamestnávania

Z každého obyvateľa, ktorý sa vďaka inkluzívnemu trhu zamestná, štát získa nemalé finančné prostriedky. Samozrejme najvyšší príjem je z odvodov a daní, čo predstavuje až 170 miliónov eur. Vysokú skupinu príjmov tvoria aj príjmy z dane z pridanej hodnoty, ktoré platia podniky. Za predpokladu, že všetky inkluzívne podniky budú platiteľmi DPH, hovoríme o sume 128 miliónov eur. Tretia výrazná skupina úspor vzniká v dôsledku nižšieho počtu nezamestnaných, za ktorých musí štát platiť starobné poistenie, zdravotní poistenie. Navyše mnohí z cieľovej skupiny sú aj poberateľmi dávok v hmotnej núdzi, príspevkov na bývanie a na zdravotnú starostlivosť. Takýmto spôsobom dokáže štát ušetriť až 110 miliónov eur ročne. [6]

Nezanedbateľný finančný zdroj predstavujú aj aktivačné práce, ktoré alokujú až 57 miliónov eur ročne, čo je až 7% ročných výdavkov na inkluzívne zamestnávanie. Príjmy budú generované aj vďaka bohatším obyvateľom, ktorí zaplatia DPH a takto vytvoria priame sekundárne efekty(vyššie zisky, vyššie mzdy pracovníkov). Ak spočítame všetky

príjmy, ktoré sú priamymi efektmi inkluzívneho zamestnávania, získame až 70% celkových nákladov už v prvom roku fungovania.

Z celkového hľadiska nejde len o finančné efekty a presuny, ale hlavne o výsledky, ktoré sa takto dosiahnu. (zrekonštruovaný hrad, upravené chodníky atď.) Inkluzívne zamestnávanie bude mať vplyv aj na:

- zníženie kriminality, nakoľko sa zmenší počet ľudí postihnutých chudobou. Zníženie kriminality ušetrí finančné prostriedky, ktoré by bolo potrebné investovať do súdnictva a väzníc.
- zamestnanosť, ktorá vytvorí približne 25 miliónov € spojených so stravovaním zamestnancov.
- zníženie dopytu po službách detských domovov. Pracujúci budú platiť alimenty, nastane rozvoj cestovného ruchu, zlepší sa prevencia proti povodniam. [6]

3 Modelovanie

3.1. Modelovanie pomocou Solowovho modelu

Aby sme mohli použiť tento makroekonomický model je nutné zozbierať si údaje o trhu práce a kapitálovej zásobe SR. V modeli budeme odhadovať Coob-Douglasovu produkčnú funkciu v tvare:

$$Y = AK^{\alpha}(e^{gt}L)^{1-\alpha} \tag{1}$$

Náš odhad urobíme pre časové obdobie od roku 2013 až do roku 2020, kde predpokladáme stredný variant rastu HDP.

Tabuľka 10: Odhad hodnôt trhu práce do roku 2020 [7] plus vlastné výpočty

Rok	pracujúci SR (osôb)	zamestnaní(osôb)	odmeny(mil. eur)	počet hodín (mil. h.)	AWS
2013	2 254 605,00	2 376 326,00	35 000,00	4 100	0,4131022
2014	2 275 140,00	2 397 970,00	38 150,00	4 200	0,4209800
2015	2 289 776,00	2 413 396,00	41 583,50	4 200	0,4279167
2016	2 300 019,00	2 424 192,00	45 326,02	4 300	0,4340537
2017	2 309 345,00	2 434 022,00	49 405,36	4 250	0,4394941
2018	2 310 989,00	2 435 754,00	53 851,84	4 400	0,4454138
2019	2 307 814,00	2 432 408,00	58 698,50	4 200	0,4509861
2020	2 303 762,00	2 428 136,00	63 981,37	4 300	0,4566314

V Cobb-Douglasovej produkčnej funkcii je potrebné kvantifikovať parameter α (elasticita pracovných síl). Pre určenie hodnoty tohto parametra je užitočné použiť predpoklad, že ceny výrobných sú rovné ich hraničným produktom, čo znamená nasledovné [2] :

$$w = \frac{dF}{dL} = (1-\alpha)T\left(\frac{K}{L}\right)^{\alpha} e^{(1-\alpha)gt} <=> \frac{Lw}{Y} = \frac{(1-\alpha)T\left(\frac{K}{L}\right)^{\alpha} e^{(1-\alpha)gt}L}{TK^{\alpha}L^{(1-\alpha)}e^{(1-\alpha)gt}} = (1-\alpha)$$

$$r = \frac{dF}{dK} = \alpha T\left(\frac{L}{K}\right)^{(1-\alpha)} e^{(1-\alpha)gt} <=> \frac{Kr}{Y} = \frac{\alpha T\left(\frac{L}{K}\right)^{(1-\alpha)} e^{(1-\alpha)gt}K}{TK^{\alpha}L^{(1-\alpha)}e^{(1-\alpha)gt}} = \alpha$$

w predstavuje mzdu a *r* je úroková miera

Parameter α bude preto možné kvantifikovať priamo ako podiel miezd na HDP a budeme ho odhadovať pomocou rovnice:

$$AWS = \frac{OZ}{HDP} \times \frac{PRA}{ZAM} \quad (2)$$

Kde AWS (adjusted wage share) je upravený podiel miezd a predstavuje odhadovaný koeficient 1-α. Takto z výpočtov dostávame odhad pre hodnotu α na úrovni 0,564. Rovnaký odhad parametra α bol použitý v práci Dujava, ktorý jeho hodnotu pre obdobie 1995-2008 kvantifikuje na úrovni *0.565*, čo znamená, že nami zvolený odhad pokrízového nastavenia elasticity pracovných síl približne zodpovedá elasticite pracovných síl SR do roku 2008.

Hodnotu parametra L kvantifikujeme pomocou počtu odpracovaných hodín za rok a odhad odmien pre zamestnancov je urobený pre stredný variant vývoja HDP SR, kde sme sledovali priemerné prírastky ešte v predkrízovom období. Okrem hodnôt o trhu práce je nutné zozbierať aj hodnoty o kapitalizácii trhu SR. Tu je najväčší problém odhadnúť kapitálovú zásobu SR. Budeme vychádzať z odhadu v roku 1998, z ktorého následne bola vypočítaná kapitálová zásoba pre rok 2008 vo výške 197 157 mil. eur.[2] Nakoľko ekonomika počas krízy stagnovala odhad pre rok 2013 sme kvantifikovali približne na úrovni 250 000 miliónov eur.

Tabuľka 11: Kapitálová zásoba SR [7] [18] [19] a vlastné výpočty.

Rok	kapitál(mil. eur)	SFK (mil. eur)	investície	K/Y
2013	250 000	14 577	15 600	3,826086957
2014	251 121	15 379	16 500	3,6308867
2015	252 496	16 225	17 600	3,444210526
2016	254 079	17 117	18 700	3,256962209
2017	256 020	18 059	20 000	3,087704918
2018	258 268	19 052	21 300	2,926512821
2019	260 868	20 100	22 700	2,778194946
2020	263 863	21 205	24 200	2,642519774

Hodnotu kapitálovej zásoby sme odhadli pomocou rovnice pre akumuláciu kapitálu prepísanej do diskrétneho času nasledovne:

$$K_{t+1} = K_t + I_{t+1} - SFK_{t+1} \quad (3)$$

V rovnici (3) *I* sú investície a *SFK* je spotreba fixného kapitálu.

Teraz už pre použitie rovnice (1) potrebujeme odhadnúť len hodnoty parametrov *A* (úrovňová konštanta) a *g* (technologický pokrok). Tieto hodnoty spočítame pomocou programu EViews, v ktorom vytvoríme log-lineárny model:

$$\ln \frac{Y}{K^{\alpha} L^{1-\alpha}} = \ln A + [g(1-\alpha)]t$$

$$q_t = \beta_0 + \beta_1 t$$

Z modelu nám vyšli nasledovné hodnoty pre *A*=1,1882 a pre *g*=0,100475. Tieto hodnoty nie sú ale príliš reálne nakoľko úroveň technologického pokroku sa pohybuje v súčasnosti na úrovni 3%. Táto metodika bola použitá aj v štúdii Dujava, kde autor popisoval vývoj HDP na Slovensku v rokoch 1994-2008. V tejto štúdii taktiež autor odhadol vysokú úroveň technologického pokroku až na úrovni 7%. Túto vysokú úroveň technologického pokroku autor vysvetľuje ako možnú reakciu na preberanie nových technológií zo západu. Ja skôr predpokladám, že v našom modeli je vysoká hodnota technologického pokroku spôsobená optimistickým odhadom kapitálovej zásoby SR a celkovým optimistickým pohľadom na pokrízový vývoj ekonomiky SR. Odhadovaná produkčná funkcia má následne tvar:

$$Y = 1{,}1882 K^{0{,}564} (e^{0{,}100475t} L)^{0{,}436} \qquad (4)$$

Graf 12: Modelovanie HDP pomocou Solowovho modelu vlastné výpočty (mil. €)

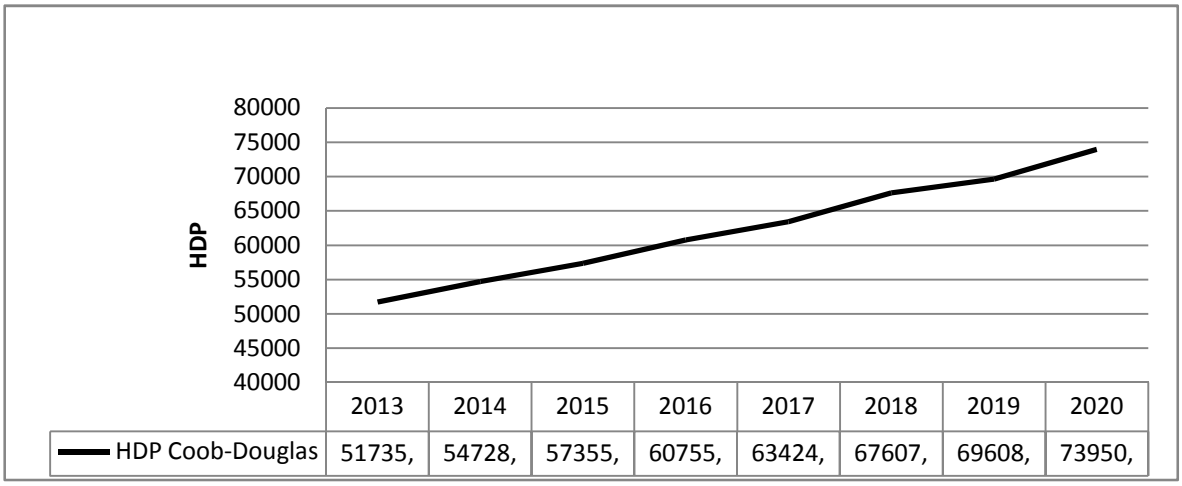

Použitím Coob-Douglassovej produkčnej funkcie sme dostali odhad pre hodnoty HDP v nasledujúcich rokoch. Hodnoty HDP sú v stálych cenách roku 2000. Teraz nás bude zaujímať ako sa zmenia hodnoty HDP, ak by na trh vstúpili dlhodobo nezamestnaní. Zo štúdií sa predpokladá, že vďaka inkluzívnemu zamestnávaniu by sa mohlo dostať na trh v nasledovných rokoch až niekoľko tisíc dlhodobo nezamestnaných. Tento počet bude prirodzene klesať, nakoľko sa bude zmenšovať aj počet dlhodobo nezamestnaných

v cieľovej skupine. Tu budú postupne ostávať len čoraz ťažšie uplatniteľné a zamestnateľné osoby.

Tabuľka 12: Prechod zamestnancov na otvorený trh [6]

Počet zamestnancov prijatých vďaka inkluzívnemu zamestnávaniu na otvorenom trhu práce							
2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
11100	9900	8900	8100	7300	6700	6200	5700

Ak urobíme teraz odhad pre hodnotu HDP dostaneme nasledovný výsledok, ktorý porovnáme s predchádzajúcim modelovaním.

Graf 13: Porovnanie vývoja HDP vlastné spracovanie (mil. €)

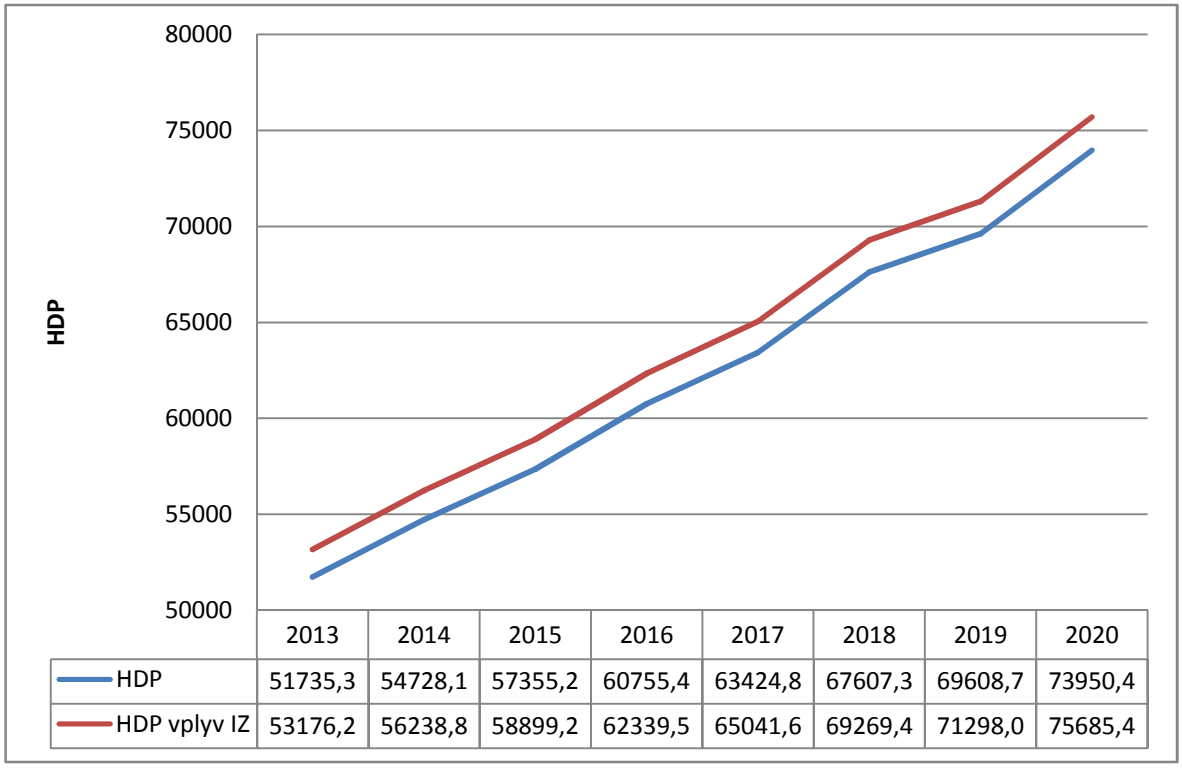

Ako sme očakávali zamestnanie dlhodobo nezamestnaných na trh práce bude mať pozitívny vplyv na zmenu HDP. Zavedenie inkluzívneho zamestnávania prinesie každoročne prírastok viac ako 1 mld. €, čo za celé obdobie 2013-2020 predstavuje až 12,8 mld. €. Okrem toho, že hodnota HDP vzrastie, zmenší sa aj množstvo sociálnych dávok, ktoré štát musí vynakladať na financovanie nezamestnaných.

Ak porovnáme medziročné tempá rastu HDP a HDP s vplyvom IZ medzi sebou zistíme, že sú medzi nimi len malé rozdiely. Tento fakt môže byť spôsobený modelovaním Coob-Douglasovou produkčnou funkciou. Rozdiel pri porovnaní percentuálnych bodov obidvoch temp rastu je úplne nepatrný. Ako sme predpokladali s postupom času dochádza k postupnému približovaniu jednotlivých modelov. Toto postupné približovanie je spôsobené tým, že v cieľovej skupine sa nám znižuje počet adeptov, ktorých je možné umiestniť na inkluzívny trh a následne na otvorený trh práce a po určitom čase dôjde k vyčerpaniu možných kandidátov. V konečnom dôsledku úlohou inkluzívneho rastu je práve zamestnanie týchto obyvateľov a zníženie tak miery nezamestnanosti.

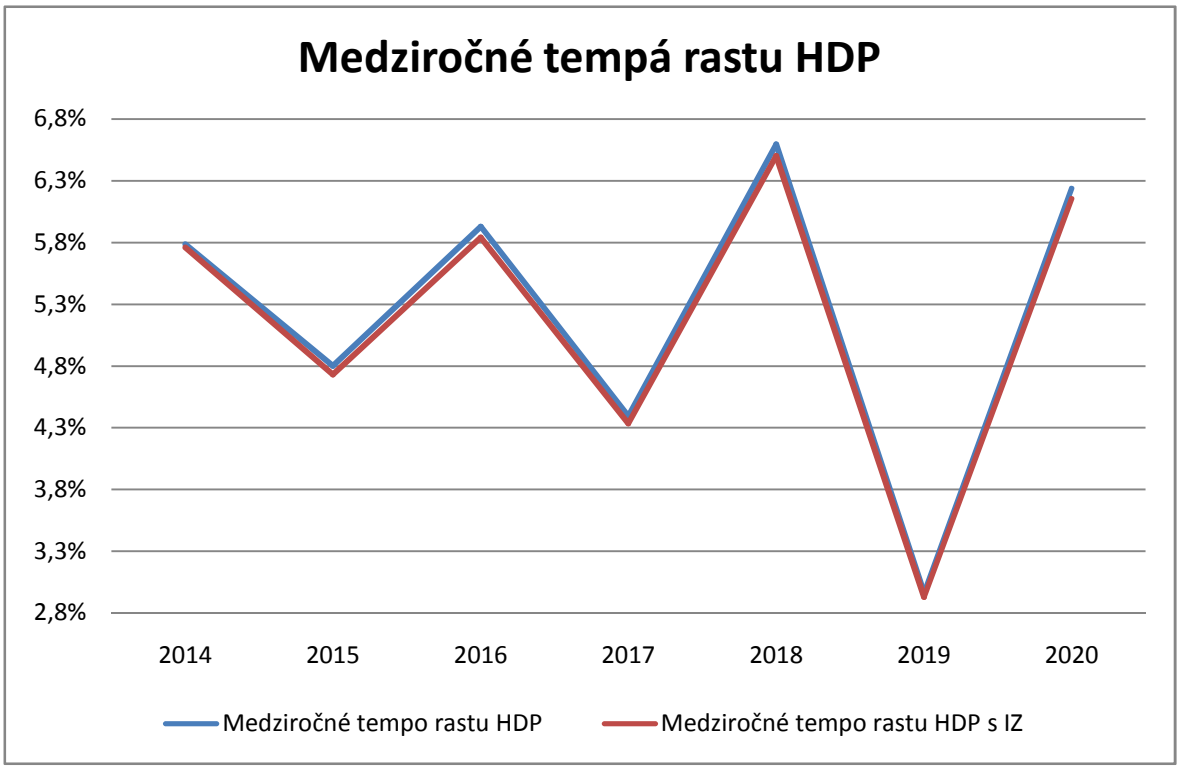

Graf 15: Rozdiel v tempách rastu vlastné spracovanie

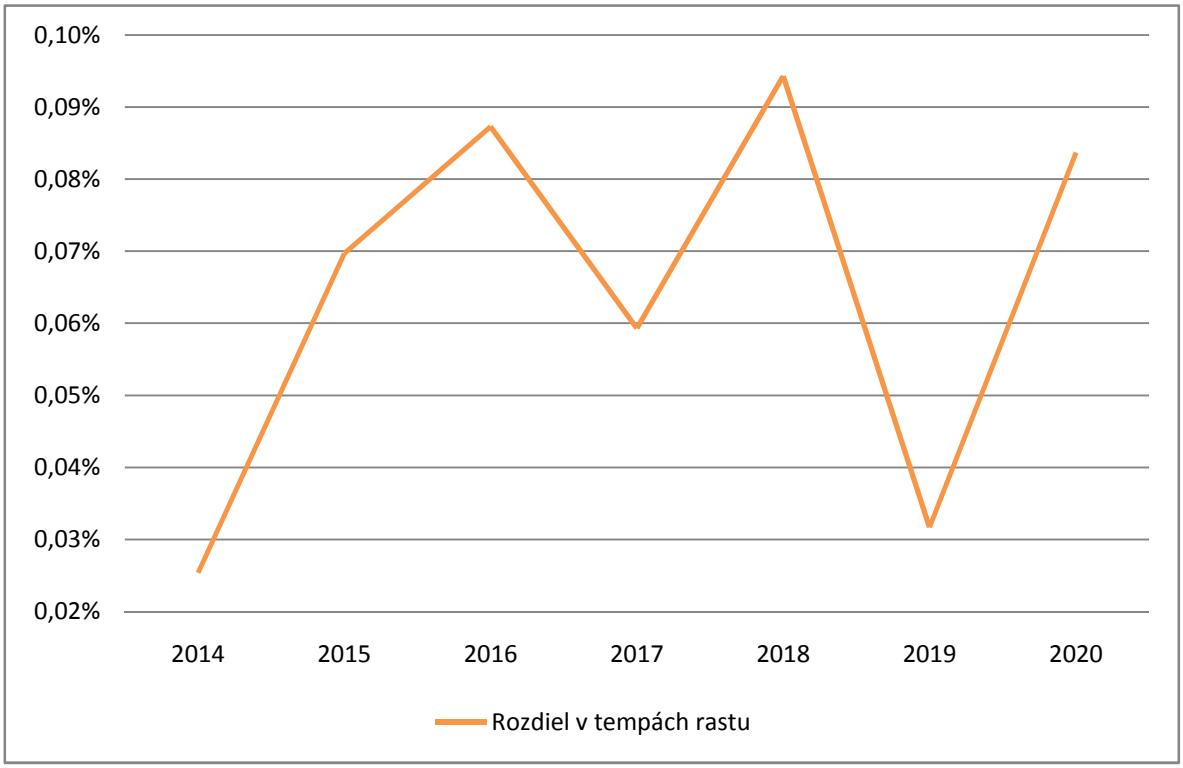

Graf 16: Percentuálny rozdiel HDP s IZ a HDP vlastné výpočty

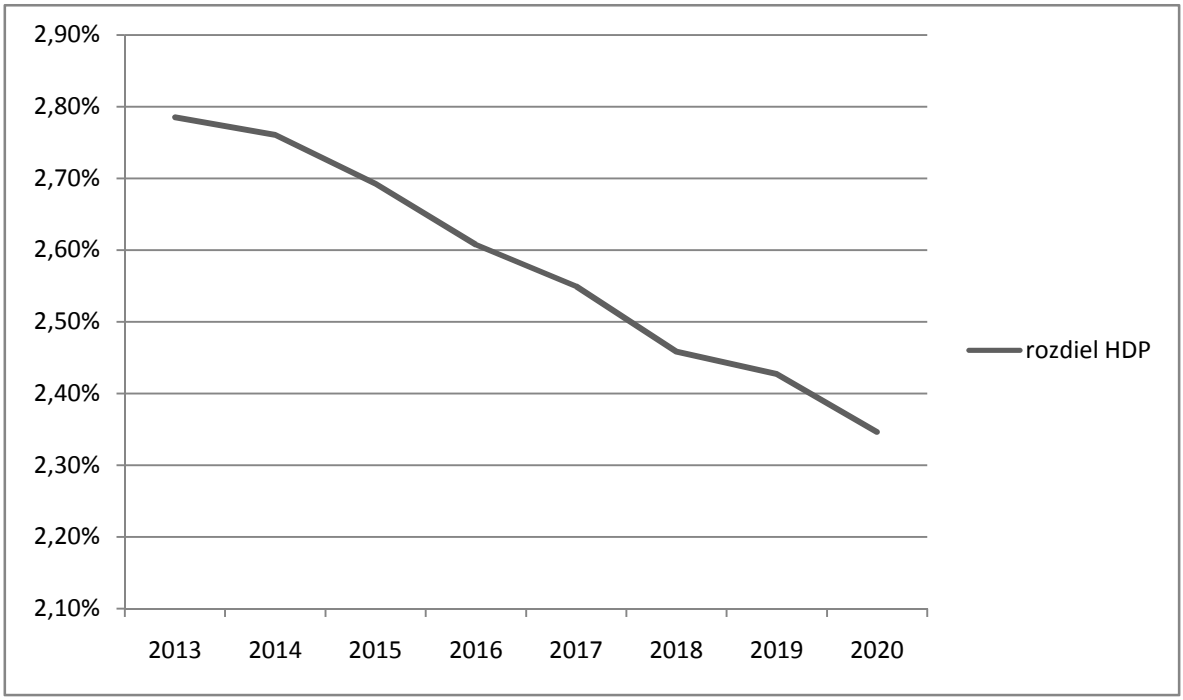

Zavedenie inkluzívneho trhu pozitívne ovplyvní aj mieru zamestnanosti a nezamestnanosti. Miera nezamestnanosti je definovaná ako podiel nezamestnaných k ekonomicky aktívnym osobám vo veku od 15 do 65 rokov(teda k pracujúcim i nezamestnaným).

$$u = \frac{U}{L + U}$$

Miera zamestnanosti zase predstavuje podiel pracujúcich k celkovému počtu obyvateľov vo veku 15-65 rokov.

$$l = \frac{L}{n}$$

Porovnanie mier zamestnanosti a nezamestnanosti(údaje s výnimkou rokov sú v %).

Tabuľka 13: Vývoj miery zamestnanosti a nezamestnanosti vlastné spracovanie

Rok	Miera zamestnanosti	Miera zamestnanosti IZ	Miera nezamestnanosti	Miera nezamestnanosti IZ
2013	60,65	62,57	14,3	11,62
2014	61,44	63,63	13,8	10,76
2015	62,20	64,63	13	9,63
2016	62,94	65,60	12,1	8,42
2017	63,68	66,56	11,5	7,54
2018	64,19	67,27	11,2	6,98
2019	64,56	67,82	10,9	6,43
2020	64,91	68,35	10,9	6,22

Aj pri porovnaní mier zamestnanosti a nezamestnanosti môžeme vidieť veľmi pozitívny vplyv inkluzívneho trhu. Pri miere nezamestnanosti hneď v prvom roku dôjde k poklesu o 2 p.b.. Do roku 2020 môže tak miera nezamestnanosti dosiahnuť hodnotu 6,22%. Rovnako výrazný progres by zaznamenala aj miera zamestnanosti, ktorá by zavedením inkluzívneho zamestnávania mohla atakovať v roku 2020 úroveň 69%.

Graf 17: Porovnanie mier nezamestnanosti [18], vlastné výpočty

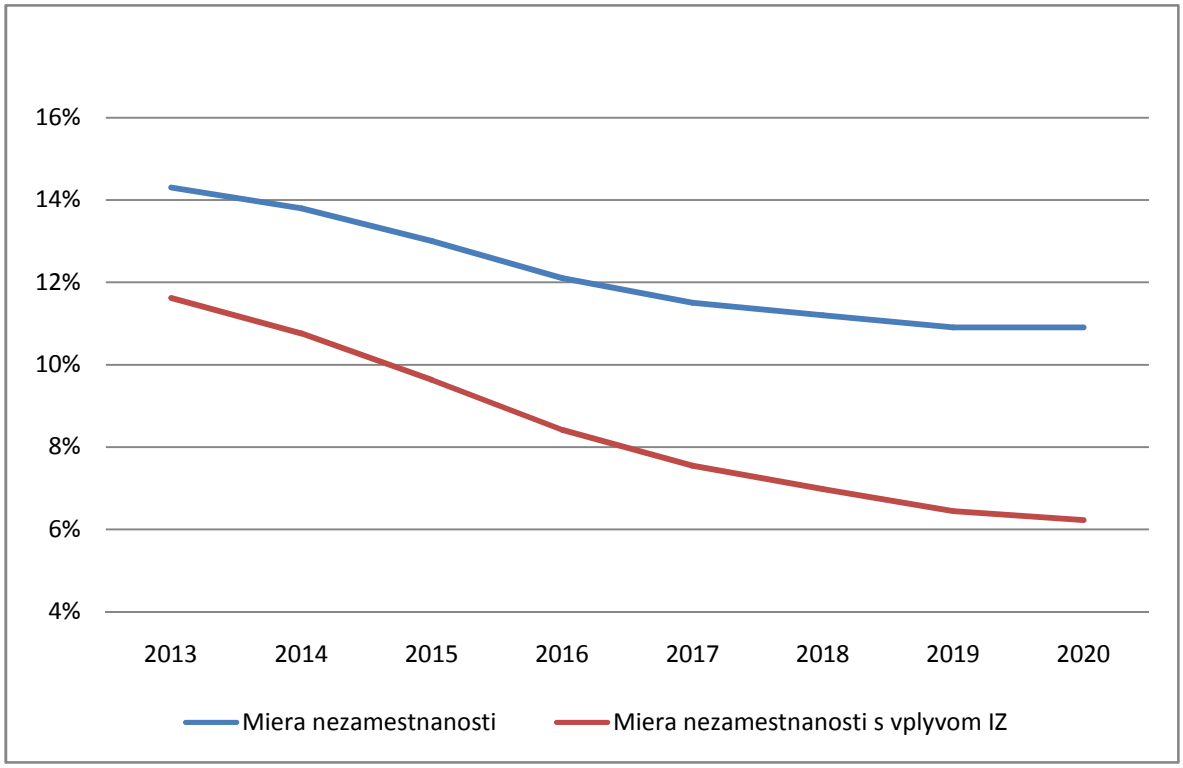

Graf 18: Porovnanie mier zamestnanosti [18], vlastné výpočty

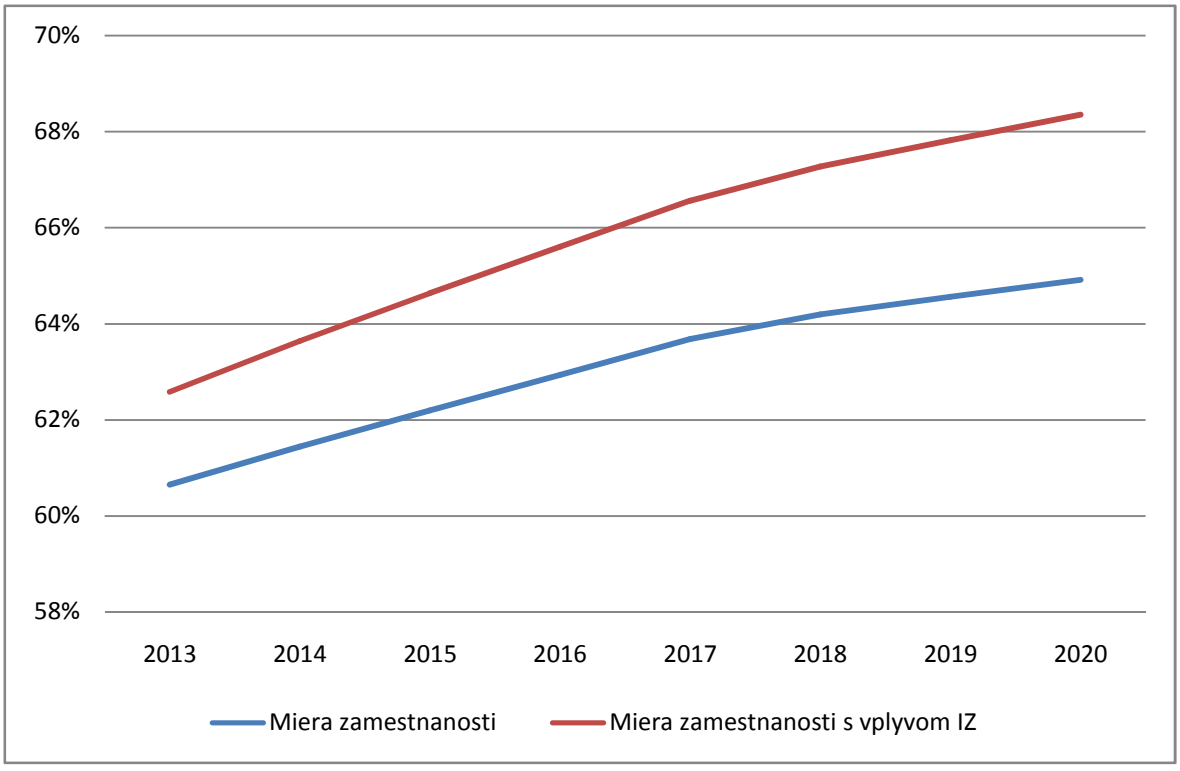

Modelovanie inkluzívneho rastu v podmienkach Stratégie Európa 2020 na Slovensku preukázalo zjavný potenciál. Hospodársky rast a miera nezamestnanosti dosahujú optimálne hodnoty. Tie sú porovnateľné so stredným variantom vývoja HDP a vývojom miery nezamestnanosti v období rokov 2014-2020, ktorý uvádza vo svojej štúdii Radvanský. Zavedenie inkluzívneho zamestnávanie sa výrazne odzrkadlilo aj na miere zamestnanosti, ktorá zavedením inkluzívneho zamestnávania oproti očakávanému štandardu stúpne do roku 2020 až o 5 p.b., čo je aj jeden z cieľov, ktoré si kladie slovenská ekonomika na toto programové obdobie. Viaceré štúdie dnes poukazujú na nevyhnutnosť riešenia otázky dlhodobej nezamestnanosti, pretože sa predpokladá, že súčasný trend sa nedokáže upraviť bez zapojenia podporných operačných programov. Je pravda, že samotné zavedenie inkluzívneho zamestnávania si vyžaduje ešte podrobnejšiu analýzu, ktorá by zohľadňovala ešte viac parametrov.

Záver

V práci sme sa venovali problematike dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku. Poukázali sme na jej štruktúru, vekovú skladbu, regionálnu disparitu a ďalšie príčiny jej pretrvávania a prehlbovania. Následne sme sa zamerali na možné riešenia dlhodobej nezamestnanosti a odhadli sme celkové vplyvy na ekonomický rozvoj a celkovú mieru nezamestnanosti. V spojitosti s dlhodobou nezamestnanosťou je úzko spätá rómska otázka, nakoľko sa u Rómov predpokladá až 89% nezamestnanosť. Straty, ktoré sú zapríčinené z vylúčenia Rómov zo spoločnosti a z trhu práce sú obrovské, a preto je nutné v tomto smere konať.

Dlhodobá nezamestnanosť má dopad aj na psychiku človeka. Častokrát u týchto ľudí dochádza k prepadnutiu rôznym závislostiam. S postupom času nezamestnaní strácajú sebaistotu a motiváciu sa opäť zamestnať na trhu práce.

Ako jeden z nástrojov na odstránenie dlhodobej nezamestnanosti sme uviedli sociálnu ekonomiku. Analyzovali sme jej postupný rozvoj v rámci Európskej únie a sledovali sme jej prínos v oblasti hospodárskeho rastu a v otázke zamestnanosti. Pri pohľade na vývoj zamestnanosti v spojitosti so sociálnou ekonomikou sme zaznamenali priaznivý trend. Sociálna ekonomika mala zásluhu aj na prekonávaní krízového obdobia, kde akoby zmierňovala dopady krízy v jednotlivých krajinách. Žiaľ Slovensko v porovnaní s ostanými krajinami EÚ 27 dosť zaostáva, nakoľko sa u nás prejavil postkomunistický efekt, ktorý znamenal postupné zatváranie a rušenie družstiev.

Hlavným riešením problematiky dlhodobej nezamestnanosti je zavedenie inkluzívneho zamestnávania, ktoré sa ukazuje ako veľmi efektívny nástroj. V modelovanom období 2014-2020 by inkluzívne zamestnávanie znamenalo výrazné posilnenie hospodárskeho rastu a prakticky by vyriešilo aj otázku dlhodobej nezamestnanosti. Výrazne by poklesla miera nezamestnanosti a miera zamestnanosti by sa priblížila k vytýčenej hodnote pre toto obdobie. Hlavným prínosom inkluzívneho zamestnávania bude predovšetkým opätovné vytvorenie pracovných návykov a získanie stratenej sebadôvery. Samozrejme že modelovanie, ktoré sme urobili si vyžaduje podrobnejšiu makroekonomickú analýzu. Naše štúdie sa zamerali hlavne na celkový hospodársky rast, ktorý by prinieslo inkluzívne zamestnávanie. Výsledky, ktoré sme dosiahli poukazujú na naplnenie cieľom, ktoré si SR stanovila v Stratégii Európa 2020.

Zoznam použitej literatúry

[1] *Dokument Partnerská dohoda SR na roky 2014-2020*. Úrad vlády SR 2014. Dostupné na: http://www.partnerskadohoda.gov.sk/data/files/4662_1-_navrh_pd_sr_2014-2020_11-7-2013.pdf

[2] DUJAVA, D. 2010. *Neoclassical and Keynesian View on a Growth of Economy of SR.* Institute of Economic Research SAS. o. z. SOLIM Bratislava 2010. ISSN 973-123-876-20

[3] JUSKO, P. 2010. *Sociálna práca s uchádzacmi o zamestnanie v Slovenskej republike v kontexte životných stratégií nezamestnaných.* Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Banská Bystrica 2010

[4] MARCINČIN, A. MARCINČINOVÁ, Ľ. 2009. *Straty z vylúčenia Rómov*. Nadácia otvorenej spoločnosti. Bratislava 2009. Dostupné na: http://www.iz.sk/download-files/sk/osf-straty-z-vylucenia-romov.pdf

[5] MONZÓNA, J. CHAVESA, R. 2013. *Sociálna ekonomika v Európskej únii.* Brusel 2013.

[6] PÁLENÍK, V. PÁLENÍK, M., ORAVCOVÁ, I. 2013. *Inkluzívne zamestnávanie.* Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied. Bratislava 2013. ISBN: 978-80-970204-4-6

[7] RADVANSKÝ, M. KVIETAN, V. PÁNIKOVÁ, L. 2010. *Makreekonomická prognóza vývoja slovenskej ekonimiky so zameraním na vývoj dopytu po práci.* Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2010. ISSN 1337-0812

[8] *Sociálny rozmer stratégie Európa 2020 správa výboru pre sociálnu ochranu.* Európska Únia 2011. ISBN 978-92-79-20392-3

[9] ŠIMO, A. 2012. *Modelovanie možných stratégií inkluzívneho rastu.* Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava 2012. Dostupné na: http://www.iam.fmph.uniba.sk/studium/efm/diplomovky/2012/simo/diplomovka.pdf

[10] TOPOLÁNSKY, Á. 2013. *Opatrenia na integráciu Rómov*. Európsky hospodársky a sociálny výbor. Brusel 2013.

[11] http://www.socialnapolitika.eu/index.php/3-chudoba-a-socialne-vylucenie/#3.4. Chudoba

[12] http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-your-country/slovensko/country-specific-recommendations/index_sk.htm

[13] http://www.derivat.sk/files/casopis%202012/2012_Nov_Lisy_Dynamika.pdf

[14] http://www3.ekf.tuke.sk/konfera2010/zbornik/files/prispevky/SorokovaTatiana.pdf

[15] http://www.antiskola.eu/sk/referaty/3697-nezamestnanost-a-jej-vplyv-na-psychiku-cloveka

[16] http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/pdf/complet_sk.pdf

[17]http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:0mlrsPljF3oJ:www.amcham.sk/download.pl%3Fhash%3DOKjKOIZMkYuo2SbmZadGU6mDFY6lsJsi%26ID%3D3680+&cd=2&hl=sk&ct=clnk&gl=sk

[18] http://epp.eurostat.ec.europa.eu

[19] http://portal.statistics.sk